

ILMAISTAAN ELEILLÄ

Suomalaisen viittomakielen tulkkioiskelijoiden elatarinat

Maisterintutkielma
Tuula Uimonen
Suomalainen viittomakieli
Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Toukokuu 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskunnallinen tiedekunta	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Tuula Uimonen	
Työn nimi Ilmaistaan eleillä. Suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijoiden eletarinat	
Oppiaine Suomalainen viittomakieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Toukokuu 2017	Sivumäärä 82 + 3 liitettä
Tiivistelmä <p>Tämän tutkielman aiheena on eleet. Tutkielmassa tarkastellaan, kuinka viittomakielen tulkkiopiskelijat pelkästään eleitä käyttämällä kertoivat nähdyn animaatiofilmin tapahtumat, ja millaisia eleitä sen kerronnassa käytettiin. Opiskelijat kertoivat saman animaatiofilmin tapahtumat kahdesti. Ensimmäisiä tuotoksia kertoessaan opiskelijoilla ei ollut viittomakielen taitoa, mutta toisella kerralla heillä oli viittomakielen opintoja jo takanaan. Näitä eri kerroilla tuotettuja tarinoita verrataan toisiinsa.</p> <p>Teoriataustana on puhekieleen pohjautuva eleiden tutkimus, ja sieltä McNeillin (1992) ja Kendonin (2004) ajatus eleiden merkittävydestä osana kieltä ja kommunikointia. Aineiston analysoinnissa käytetään McNeillin tunnetuksi tekemän elejatkumon eleytyppien luokittelua. Tässä työssä elekerronnalla tarkoitetaan aineistona olevaa opiskelijoiden pelkästään eleillä tuotettua tarinan kerrontaa.</p> <p>Tämän tutkielman aineisto on osa laajempaa pilottitutkimusaineistoa, joka on kerätty Suomessa Humanistisessa ammattikorkeakoulussa Humakissa ja Hollannissa Utrechtiin viittomakielen tulkkien koulutuksessa. Tässä työssä analysoidaan kymmentä viiden suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijan videoita eleillä tuotettua tarinaa, joista annotoidaan tietyt piirteet videokuvan tarkkaan erittelyyn sopivalla ELAN-ohjelmalla.</p> <p>Tarinat kerrottiin käyttäen kuvailevia eleitä, osoituksia, ilmeitä, pantomiimia ja viittomia, jotka tuotettiin käsin, kasvojen ja kehon liikkeillä. Eniten molemmissa tuotoksissa oli kuvailevia eleitä. Toisen kerronnan tuotoksissa viittomat lisääntyivät. Elekerronnoista ilmeni, että pelkällä eleiden käytöllä on potentiaalia toimia viestin välittämisessä. Puhekielen eleissä, pelkästään eleillä tuotetuissa ilmaisuissa ja viittomakielessä on havaittavissa samankaltaisia rakenteellisia piirteitä.</p> <p>Viittomakielen tutkimuksessa ja viittomakielen tulkkien koulutuksessa eleet on entistä enemmän alettu ottaa huomioon, joten elekerronnan tuloksia voi hyödyntää viittomakielen eleisyyden tarkastelussa ja viittomakielen opetuksessa. Jatkotutkimuksena voisi tarkastella, millainen olisi viittomakielisen henkilön kertoma tarina samasta animaatiofilmistä, ja kuinka siinä eleisyys ja viittomakielisyys lomittuisivat.</p>	
Asiasanat ele, elejatkumo, kerronta, konventionaalisuus, kuvaileva ele, viittomakieli	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitos	
Muita tietoja Tutkielma on luettavissa elektronisena Jyväskylän yliopiston kirjaston JYX-julkaisuarkistosta.	

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskunnallinen tiedekunta	Laitos – Department Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä – Author Tuula Uimonen	
Työn nimi – Title Ilmaistaan eleillä. Suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijoiden eletarinat	
Oppiaine – Subject Suomalainen viittomakieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 82 + 3 liitettä
Tiivistelmä – Abstract Tutkielma löytyy viitottuna Moniviestimessä .	
Asiasanat – Keywords ele, elejatkumo, kerronta, konventionaalisuus, kuvaileva ele, viittomakieli	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitos	
Muita tietoja – Additional information	

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Faculty Faculty of Humanities and Social Sciences	Department Department of Language and Communication Studies
Author Tuula Uimonen	
Title Let's gesticulate. The gesture stories by students of Finnish Sign Language interpreting	
Subject Finnish Sign Language	Level Master's thesis
Month and year May 2017	Number of pages 82 + 3 appendixes
Abstract <p>This master's thesis examines how some students of Finnish Sign Language interpreting expressed with gestures the events of the cartoon they saw and what kind of gestures they used. The students did this exercise twice, first without prior knowledge of sign language and for a second time after some sign language studies. The results of the two exercise instances are compared and the differences analyzed.</p> <p>The theoretical background of the thesis is formed by the study of gestures based on spoken language, and the idea brought forth by McNeill (1992) and Kendon (2004) concerning the significance of gestures as a part of language and communication. The gesture continuum as popularized by McNeill is used as an analytical tool for the categorization of gestures. In the thesis the concept of 'gestural narration' is used convey retelling the cartoon source material exclusively with gestures.</p> <p>The research material used in this thesis is a part of a larger depository of pilot study data gathered during the training of sign language interpreting students in Finland by Humak and in Utrecht, Holland. The material consists of ten recorded gestural narrations by five students, which were annotated with ELAN software and analyzed.</p> <p>The analysis shows that the students' gestural narrations consisted of iconic gestures, deictic gestures, facial expressions, pantomimes, and signs. Iconic gestures comprised the majority in both exercise instances, with the amount of signs increasing in the second instance. The analysis points to gestures forming a potential system of communication on their own. The gestures accompanying spoken language, expression consisting solely of gestures, and sign language have discernible structural similarities.</p> <p>The role of gestures is becoming more significant in study of sign language and the training of sign language interpreters, so the results concerning gestural narration can be utilized in sign language teaching and gesturality examination. A possible future study could consist of producing further gestural narrations of the aforementioned cartoon, this time by persons fluent in sign language, and examining the interweaving of gesturality and sign language in such cases.</p>	
Keywords gesture, gesture continuum, narration, conventionality, iconic gesture, sign language	
Depository University of Jyväskylä, Department of Language and Communication Studies	
Additional information Electronic version of this master's thesis is available in the JYX database of Jyväskylä University Library	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	11
2. TAUSTAKSI ELETUTKIMUSTA	14
2.1. Tutkielman tueksi	17
2.1.1. Eleen määrittely	17
2.1.2. Eleiden luokittelu	19
2.2. Eleet osana puhekieltä	22
2.3. Viittomakieli ja sen eleet	24
2.4. Ilmaistaan vain eleillä	26
3. TUTKIMUSAINEISTON KÄSITTELY	31
4. FILMIN TARINA ELEKERRONTANA	35
4.1 Tom ja Jerry -tarinan puhekielen eleet ja elekerronta	35
4.2. Elekerronnan aloittaminen ja rakenne	38
4.3. Eleet opiskelijoiden kerronnassa	41
4.3.1. Kuvailevat eleet	42
4.3.1.1. Tekijän kuvailu	43
4.3.1.2. Paikan kuvailu	46
4.3.1.3. Toiminnan kuvailu	49
4.3.2. Osoitukset	56
4.3.3. Ilmeilyt	58
4.3.4. Pantomiimiset eleet	61
4.3.5. Viittomat	65
4.4. Ensimmäisten ja toisten elekerrontojen vertailua	66
4.5. Puhe-eleiden, elekerronnan ja viittomakielen yhtäläisyyksiä	69
4.5.1. Ikonisuus	69
4.5.2. Tilankäyttö	70
4.5.3. Klassifikaattorit	72
5. LOPUKSI POHDINTAA	76
LÄHTEET	80
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Tämän tutkielman aiheena on eleet ilmaisukeinona. Ilmaisuu on ajatusten esittämistä. Puhuessaan ihmiset usein tekevät myös käsillään, vartalollaan ja kasvoillaan liikkeitä sanojensa ohessa. Nämä liikkeet ovat yksi osa nonverbaalia viestintää; puhutaan myös oheisviestinnästä, sanattomasta viestinnästä tai kielenulkoisesta, ekstraverbaalista viestinnästä (Karlsson 2006: 10), kun tarkoitetaan näitä puheen ohessa käytettyjä sanattomia elementtejä. Näitä sanojen ohessa käytettyjä eleitä ja visuaalisia elementtejä ei ole aina pidetty merkittävinä, ei varsinkaan puhutun kielen korostetun aseman aikoihin, jolloin kielitieteessä nonverbaali kommunikointi erotettiin selkeästi verbaalista kommunikoinnista (Kendon 2004: 72).

Eleet poikkeavat luonteeltaan ja käytöltään luonnollisista kielistä, jotka ovat syntyneet ja kehittyneet satojen tuhansien vuosien aikana ja muovautuneet varsinkin sanastonsa osalta sopiviksi ilmaisemaan juuri sitä, mikä kulloisessakin kulttuuriympäristössä on ollut tarkoituksenmukaista. Ensikieli omaksutaan luontaisesti ilman muodollista opetusta kontaktissa muihin ihmisiin, ja kieltä käytetään arkielämässä yhteydenpitovälineenä. (Karlsson 2006: 2) Kieli on myös järjestelmä, joka perustuu konventioihin, eli ihminen ilmaisee ajatuksensa kielellisillä, sovitulla merkeillä (mts. 8).

Edellä mainitun lisäksi kieli on myös viestintäkäyttäytymistä, johon kuuluu tämä sanaton oheisviestintä, erityisesti eleet ja ilmeet. Viestintä eli kommunikaatio on lähettäjän informaatiota sisältävän sanoman lähettämistä jonkin kanavan kautta vastaanottajalle. Tyypillisesti viestintä on puhetta eli puheviestintää, joka on aikapaikkaista kertakaikista toimintaa, ja erotettava kielestä kielijärjestelmänä. (Karlsson 2006: 4–7)

Eleet ovat osa luonnollista kieltä, ja ne kehittyvät samanaikaisesti ensikielen kanssa, ja jopa aiemmin kuin ensimmäiset sanat (Goldin-Meadow 1999: 118), eikä niitä tarvitse opettaa. McNeill (1992:1) on todennut, että eleilyllä (*gesticulation*) ei ole kielioppia, mutta ne ovat osa kielenkäyttöä. Puheen kanssa käytetyt eleet ilmaiseva kuvitteellisen, hetkellisen ja holistisen puolen ilmaisusta, ja puhe ilmaisee konventionaalisen, kieliopillisen ja säännönmukaisen puolen ilmaisusta. Yhdessä puhe ja ele ilmaisevat siis samaa asiaa, mutta eri tavalla. Puhe ja eleet on yhteinen ilmaisullinen kokonaisuus.

Eleiden tutkimisesta on kiinnostuttu, koska eleiden tutkimuksen kautta luodaan yhteys verbaaliseen kieleen, mielikuviin ja ajatteluun. Audio-visuaalisen tallentamisteknologian kehittymisen myötä tarkat analyysit ovat osoittaneet eleiden merkityksen ihmisten välisessä kanssakäymisessä ja kommunikoinnissa. Keskustelututkimuksissa on havaittu, että eleitä ei käytetä pelkästään puheen kanssa, vaan niitä käytetään myös korvaamaan puhetta. Esille on noussut myös kiinnostus kielen alkuperästä, josko se olisi eleissä sekä kysymys eleen ja viittoman suhteesta. (Kendon 2004: 2–4)

Ihmisten käyttämiä eleitä on tutkittu jo antiikin ajoista lähtien ja tutkitaan edelleen osana viestintää. Eleitä on tutkittu varsinkin antropologian, psykologian ja kielitieteen parissa. Välillä eleiden tutkimus hiipui, mutta muun muassa kognitiotieteiden mukaan tulo niin psykologiaan kuin kielitieteeseen vauhditti eletutkimusta ja sen hyväksymistä. (Kendon 2004: 83) Myös viittomakielen rakenteen elemäisiä ominaisuuksia on alettu tutkia (Liddell 2003; Takkinen 2008; Jantunen 2017), ja viittomakielen tulkkien opetusohjelmassa mainitaan eleet osana viittomakielen opetusta (Viittomakielentulkin koulutusohjelman opetussuunnitelma 2013–2018: 11–13). Vaikka viittomakieli itsessään on eleistä kieltä, on siinä havaittu olevan myös varsinaisista viittomista poikkeavia eri tavalla rakentuvia eleitä (Emmorey 1999: 145).

Teoreettisena pohjana työni tarkastelussa on puhekielen eleiden tutkimus ja sen mukainen eleiden määrittely. Puhekieleen liittyvää eletutkimusta ovat tehneet muiden muassa David McNeill (1992) ja Adam Kendon (2004), joiden näkemyksiä eleistä pääasiassa hyödynnän tässä tutkielmassa. Ainoastaan eleillä tuotettujen ilmaisujen ja kerroksen tutkimus on paljastanut, että eleissä voi olla kielenomaista ilmaisuvoimaa, ja tämän on tutkimuksissaan todennut muun muassa Susan Goldin-Meadow (1975, 1996, 2007). Hän on tutkijaryhmiensä kanssa tarkastellut pelkillä eleillä tuotettuja ilmaisuja ja pääasiassa niin sanottua kotiviittomista (*homesign*), jota käyttävät kuurot henkilöt kotiloissa kuulevien kanssa kommunikoidessaan. Heidän tutkimuksistaan saan joitakin vertailukohtia omaan tutkielmaani.

Kendon (2004: 325) sanoo, että liikkeeseen perustuvat keinot (*kinesic medium*) ihmisten ilmaisuissa vaihtelevat sen mukaan, ovatko ne käytössä puhekielen vai viittomakielen ohessa vai itsellisenä ilmaisuna. Tässä tutkielmassa tarkastelen tällaisia kielen sitoutumattomia itsenään ilmaisullisia eleitä ja niiden kykyä toimia ilmaisukeinona

kerronnassa, jossa eleet korvaavat konventionaalisen kielen.

Aineistonani on videoidut tarinat, joissa suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijat kertovat yhden animaatiofilmin tapahtumat elein käyttämättä puhetta tai sormiaakosia. Tarkoitukseni on selvittää, kuinka he tuon tarinan kertovat ja millaisia eleitä he käyttävät kerronnassaan. Opiskelijat tekivät ohjeistetun tehtävän opiskelujensa alussa, jolloin he eivät osanneet viittomakieltä ja saman tehtävän yhdeksän kuukauden kuluttua tulkkiopinnoistaan, joten vertailen myös heidän tuotoksissaan tapahtuneita muutoksia. Koska aineistoni opiskelijat opiskelevat uutta visuaalista kieltä, on paikallaan kertoa jotakin tuosta opiskeltavasta kielestä eli viittomakielestä ja verrata heidän tuotoksiansa piirteitä myös viittomakieleen.

Tällaisesta pelkästään eleillä tuotetusta ilmaisutavasta käytän tässä tutkielmassa nimitystä elekerronta ja eleiksi määrittelen käsien, kasvojen ja kehon liikkeet, jotka ilmaisevat mielessä syntyneitä kuvia nähdystä filmistä. Kerronnoissa havaittujen eleiden luokittelussa käytän McNeillin (1992: 37) elejatkuun perustuvaa eleiden luokittelua. Nämä käsien liikkeet (spontaanit eleet (*gesticulation*), kielenomaiset eleet, pantomiimi, embleemit ja viittomat) hän on ryhmitellyt niin kutsuttuun Kendonin jatkuun puhekielen, konventionaalisuuden ja kielenomaisuuden perusteella. Kyseinen eleluokittelu sopii lähtökohtaisesti tämän työn aineiston tarkasteluun, vaikka kohteena on ilmaisullisesti itselliset eleet eikä kieleen liittyvät eleet. Tämän työn elekerronnoissa viittomat luokitellaan eleiksi ja ilmeet otetaan huomioon eleluokituksessa.

Seuraavissa luvuissa teen katsauksen eleiden tutkimukseen ja eleiden viestinnälliseen merkitykseen. Esittelen omaan työhöni sopivan eleen määrittelyn ja eleiden luokittelun. Tämän jälkeen kerron tutkittavasta aineistosta, sen analysoinnista ja tuloksista.

2. TAUSTAKSI ELETUTKIMUSTA

Eleet ovat osa ihmisen ajatusten ilmaisua. Eleiden olemuksesta on oltu kiinnostuttu jo antiikin ajoista saakka, ja ensimmäisiä tutkimuksia tehtiin 1500-luvun lopussa. Ihmiskielen alkuperää ja eleiden osuutta siinä pohdittiin 1700-luvulla, ja seuraavalla vuosikymmenellä erityisesti antropologian piirissä kiinnostus eleisiin oli korkea. 1900-luvun alusta 1970-luvulle saakka eleiden tutkimus oli lähes olematonta, mihin vaikutti muun muassa se, että puhutun ja kirjoitetun kielen korostamisen aikaan eleet jätettiin huomiotta. Toisaalta myös nonverbaali viestintä erotettiin kielestä, joten eleet olivat jotakin muuta kuin kieltä eli ei niin tärkeitä (Kendon 2007: 25). Noin 1970-luvulta lähtien alkoi eletutkimus uudelleen viittomakielen tutkimuksen ja kielen kehittymisen tutkimuksen myötä. (mts. 13) Myös kognitiotieteiden mukaan ottaminen lingvistiseen tutkimukseen elvytti eletutkimusta ja sen hyväksymistä (Kendon 2004: 83).

Eleiden tutkimus on laajentunut humanistisista tieteistä aina tietotekniikkaan saakka, ja eleitä on tutkittu monesta näkökulmasta. Eleiden tutkimuskohteina ovat olleet esimerkiksi eleen ja puheen suhteet, eleiden merkitys sosiaalisissa tilanteissa; eleet ja kognitio, lasten eleiden kehittyminen; spontaanien eleiden muotoutuminen kodifioituiksi muodoiksi; eleen ja viittoman suhde; eleiden tutkimus biologiselta kannalta mukaan lukien eleiden paikka kielten evoluutiossa; eleet ihmisen ja koneen interaktiossa. (Kendon ja Müller 2007: ii) Eletutkimusta on tehty paljon käyttäytymistieteiden puolella, mutta eleiden merkitys osana kielenkäyttöä on havaittu myös kielitieteessä. Eleiden tutkiminen ja eleiden merkitys kielellisen ilmaisun osana on otettu huomioon myös viittomakielen tutkimuksessa (Liddell 2003: 355; Takkinen 2008:18; Jantunen 2017).

Eletutkimus on ollut pääasiassa puhekieleen liittyvien eleiden tutkimista, ja se on kohdistunut lähinnä käsien käyttöön. Puhekielisten ilman puhetta tuotettujen ilmaisujen tutkimus on vähäistä, joten esittelen tässä työssä eleiden luokittelua, käyttöä, muotoa ja merkitystä pääasiassa McNeillin (1992) ja Kendonin (2004) puheeseen liittyvien eleiden tutkimuksen kautta.

McNeill on psykologi, mutta myös pitkän linjan eletutkija, jonka nimi on esillä lukuisissa eleitä käsittelevissä tutkimuksissa. Hänen pitkä tutkimusuransa kielen parissa

on innoittanut monia tutkijoita. Teoksissaan *Hand and mind* (1992: 4) ja *Gesture and thought* (2005: xi) McNeill kertoo kiinnostuksensa heräämisestä eleisiin ja innoituksestaan alkaa tutkia eleiden ja puheen yhteyttä. Myös hänen tunnetuksi tekemäänsä elejatkumoa, jonka hän nimesi Kendonin jatkumoksi kunnioituksen osoituksena Adam Kendonin tekemää eletutkimusta kohtaan (McNeill 1992: 37; 2005: 5), on hyödynnetty moninaisissa tutkimuksissa – ja tullaan hyödyntämään tässäkin tutkielmassa.

McNeill (1992: 75–104) on tutkinut elesymbolien käyttöä, liikettä ja tilaa ja niiden paikkaa puheen virrassa. Hän on tutkimuksissaan 1) nimennyt eleluokituksensa mukaisesti erilaisia eleitä 2) analysoinut puhetilanteista puhe-eleiden käsimuotoja American Sign Language (ASL)-käsimuotojen mukaisesti sekä 3) kartoittanut puheen kohtia, joissa kukin ele tehdään. Ele-esimerkkejä hän on koonnut videoiduista keskustelutilanteista, antropologisista filmeistä, televisio-ohjelmista, akateemisista keskustelutilanteista ja sarjakuvakertomuksista. Hän on tutkinut eleen anatomiaa ja erotellut eleyksikön liikkeestä eleen valmistelu-, pidäke-, isku- ja paluuhetket, ja missä kohdassa puheen virtaa ele tuotetaan. Vaikka sana, jota eleellä tehostetaan, ei ole vielä sanottu, alkaa käsi jo muodostaa elettä, ja ele alkaa jo ennen sen varsinaista iskua (Kendon 2004: 116). Puheessa kielellinen ja kuvitteellinen ilmaus yhdistyvät. Tätä tilannetta voidaan tarkastella niin sanotun *growth point* -teorian avulla. Visuo-spatiaalinen tai toiminnallinen ilmaus tuotetaan samanaikaisesti puhunnoksen kanssa, jolloin verbaalinen kieli ja kuvallinen ajattelu kietoutuvat toisiinsa. (McNeill 2000: 144; Kendon 2004: 78))

Kendon (2004: 104) on opiskellut biologiaa ja psykologiaa ja kiinnostunut eleistä. Hän näkee eleen vahvasti osana kieltä. Hänen mukaansa eleet voivat kielen sanojen tapaan edustaa havainnollisuudellaan ja pantomiimisuudellaan samoja merkityksiä kuin sanat tai lauseet. Tilanteissa, joissa puhe on poissa, voi eleet tietynlaista kommunikatiota vaativalla tasolla korvata sanat. Oikeissa olosuhteissa eleet voivat leksikaalistua. Kendon (mts. 109) on tarkastellut tutkimuksissaan puhe-eleiden käyttöä ryhmätilanteissa kuten päivälliskutsuilla, komiteatapaamisissa tai opaskiertueilla ja kahdenkeskisissä puhetilanteissa kuten asiakastapaamisissa tai järjestetyissä videoiduissa tilanteissa, joissa keskustelijat ovat kertoneet lapsuudestaan, asuinpaikastaan tai kulttuuristaan.

Käsien liikkeet puheen aikana eli eleily (*gesticulation*) on spontaania puhujan uniikkia ja persoonallista ilmaisua, eikä eleilyllä ole standardoitua muotoa (McNeill

1992: 1). Vaikka eleet ovat kaikilla elehtijöillä omanlaisiaan, on niissä kuitenkin havaittu olevan samankaltaisuuksia niin muodossa kuin merkityksessäänkin. Niin Kendon (2004) kuin Müller, Bressemer ja Ladewig (2013: 708) ovat muodostaneet eleiden samanaisten piirteiden perusteella niin sanottuja eleperheitä. Kendonin (2004: 281–283) eleperheet muodostuvat yhden tai useamman muotoon tai liikkeeseen perustuvan piirteen perusteella. Eleperheen eleillä on myös erilainen semanttinen tehtävä. Hän mainitsee G-perheen (topikalisointi) ja R-perheen (jäsentävä tehtävä), jossa eleet osoittavat tarkkuutta tai kiinni pitämistä. Open Hand Prone -perheen eleissä kämmenet ovat puhujasta pois päin (negatiivisuus, vetäytyminen, torjuminen) ja Open Hand Supine -perheen eleissä kämmenet ovat ylöspäin (aktiivisuus, esittäminen, avoimuus). Näillä eleillä on tietynlaisia kineettisiä piirteitä. Eleperheitä voidaan tarkastella rakenteellisina ryhminä, jotka perustuvat muotoon ja semanttiseen merkitykseen tai toiminnallisiin piirteisiin (Müller ym. 2013: 727).

Müller lingvistinä tuo eleiden tutkimukseen mukaan eleiden kieliopillisuuden eleperheiden kautta. Kendon on tarkastellut eleperheitä liikkeen kannalta, kun taas Müller ym. (2013: 708–727) ovat kiinnostuneet käsieleiden muodosta ja siitä, millaisin käsimuodoin kuvataan erilaisia asioita. Heidän mukaansa eleperheiden rakenteista löytyy eleen kielioppia (*grammar of gestures*), koska eleet ovat motivoituja ja niihin liittyy simultaanisuus ja lineaarinen rakenne. He kertovat puheen kanssa samanaikaisesti esiintyvien eleiden (*co-speech gestures*) yhdistymisestä esimerkin, jossa henkilö kertoessaan yhdestä tapahtumasta käyttää kuutta kuvailevaa elettä käsien palaamatta välillä lepoasentoon. Eleet toteutetaan samassa tilassa, ja ne osoittavat tilanteen mukaisia spatiaalisia suhteita. Näin pelkästään eleillä syntyy yhtä elettä laajempi merkitysyksikkö.

Eräänlaisia eleperheitä muodostavat myös eleet, jotka voivat ilmaista tunteita, säädellä toisten käytöstä tai edustaa maailmassa olevia objekteja ja tapahtumia (Müller 2013: 202). Tunteita ilmaisevat eleet ovat Müllerin (mts. 211) mukaan kulttuurisesti muotoutuneet ja konventionaalistuneet, ja niillä voi olla kokemukseen perustuvat tai psykologiset juuret. Tietynlaisissa tilanteissa ja tietynlaisista asioista kerrottaessa käytetään tietyn tyyppisiä eleitä. Müller ym. (2013: 707) ovat myös sitä mieltä, että eleistä voi löytää kielen siemeniä. Heidän mukaansa tietty käsimuoto tiettyssä paikassa ja liikkeessä on artikulatorista ja siten kommunikatiivista (mts. 708).

McNeill, Kendon ja Müller ovat keskittyneet puhekielen eleiden tutkimiseen. Goldin-Meadow on psykologi ja 1970-luvulta lähtien perehtynyt useammassa tutkimuksessaan kuurojen lasten eleiden käyttöön tilanteissa, joissa konventionaalisen kielen malli puuttuu, ja havainnut, että konventionaalisen kielen mallin puuttuminen ei estä symboleihin perustuvan kommunikoinnin kehittymistä (*symbolic communication*) ja että eleet saavat kielenomaisia piirteitä, kun ne ovat ainoa kommunikointikeino (Goldin-Meadow ja Feldman 1975: 225). Tällaiset lasten eleet järjestyvät kieliopillisiksi ketjuiksi, jotka toimivat eri tavalla kuin puhekielen eleet. (Goldin-Meadow ym. 1996: 38)

2.1. Tutkielman tueksi

2.1.1. Eleen määrittely

Niin puhekielen kuin viittomakielenkin ilmaisuissa on piirteitä, jotka eivät täytä kielellisiä ominaisuuksia; yleensä kyseiset ilmaisut ovat kineettisiä, sanoo Kendon (2004: 325). Näillä liikkeillä, jotka eivät ole kieltä, mutta niillä on oma merkityksensä ilmaisuissa, tarkoitetaan yleensä eleitä. Okrentin (2002: 187) mukaan eleet eivät ole konventionaalisia eikä niiden käytössä ole vakiintuneita tapoja, eikä yksin, puheesta irrallaan niillä ole merkitystä. Viittomakielistenkään käyttämät eleet eivät ole konventionaalisia, mutta ne ovat erilaisia kuin puhekielen eleet, ja ne ovat osin ymmärrettävissä irrallaan kontekstista, sanoo Emmorey (1999: 148).

Puhuja muokkaa vapaasti eleiden merkityksen ilmauksissaan. Esimerkiksi käsi voi edustaa puheena olevaa hahmon kättä, hahmoa kokonaisuudessaan tai mitä tahansa tarkoitetta. Myös tilaa hyödynnetään ilmaisuissa. Eleillä, vaikkakin puheen kanssa samanaikaisina, on oma tila, muoto ja liike. (McNeill 1992: 105) Eleen määrittelyssä on erilaisia näkemyksiä ja näkökulmia. McNeill (mts. 1) määrittelee puheen aikana tuotetut eleet pääasiassa käsien liikkeeksi ja jättää kasvojen liikkeet eli ilmeet ja kehon liikkeet eli asennot vähemmälle huomiolle. Okrentin (2002: 187) mukaan puheen aikainen ele

on konventionaalistumaton ajatuksen kuvallinen ilmaisu.

Emmorey (1999: 149) viittomakielen eleisiin perehtyneenä toteaa, etteivät pelkäänsä käsin tuotetut eleet ole eleitä, vaan myös kasvot ja keho voivat olla eleisiä. Paul Ekman ja Wallace Friesen (2003) ovat nonverbaalisen käyttäytymisen osa-alueista keskittyneet kasvojen tunneilmaisujen tutkimiseen. Heidän (mts. 10–12) mukaansa kasvoilla on kolmenlaisia signaaleja: pysyviä (ihon väri, kasvojen muoto), hitaita (rypyt iän myötä) ja nopeita (kulmien kohottaminen). Nopeat kasvojen signaalit ovat ajoittaisia kasvojen lihasten liikkeitä, nopeita muutoksia kasvoilla, jotka välittävät informaatiota. Nopeat kasvojen signaalit voivat lähettää emblemaattisia viestejä, kuten silmänisku yksimielisyyden tai flirtin osoituksena. Eriyismerkityksisyytensä vuoksi ne ovat samankaltaisia kuin käden heilautus tervehtimisen tai pään nyökkäys hyväksymisen eleenä.

Ekman ja Friesen (2003:12) erottavat tunteen (*emotion*) mielialasta (*mood*). Esimerkiksi vihaisuutta ilmaistaessa tunne voi kestää hetken, mutta mieli voi olla vihainen, jopa ärtyisä pidemmän aikaa. Tunteiden ilmaisussa kasvoilla näkyy muutoksia kulmissa, silmissä, huulissa, poskissa tai leuassa. Ekman ja Friesen (mts. 22) käsittelevät ilmetutkimuksissaan kuutta perustunnetta: iloa, surua, yllätystä, pelkoa, vihaa ja inhoa. Kasvoilta nähtävät tunneilmaisut ovat luontaisia. Ilmeillä on eleen kaltaista merkittävyyttä.

Kendon (2004: 11–13) mainitsee tutkimuksen, jossa koehenkilöt kuvailivat heille näytetystä filmistä (ääni oli poissa) kaikki mahdolliset liikkeet, jotka he havaitsivat puhujan tekevän. Kendon päätyi tulokseen, että ihmiset kiinnittävät eri tavalla huomiota erilaisiin liikkeisiin. Ensiksi he mainitsivat filmistä liikkeet, joilla puhuja osoitti aikovansa sanoa jotakin. Viimeisenä mainittiin tahattomat hypistelyt. Ihmisillä on kyky havaita viestinnällisesti merkitykselliset liikkeet tai eleet ja jättää merkityksettömät takalalle. Ihmiset siis luonnostaan erottavat sen, mikä liike on luokiteltavissa merkitykselliseksi, eli eleeksi ja mikä ei.

Kaikki kielelliseen ilmaisuun ja kommunikointiin liittyvä näkyvä liike ei siis ole eleitä: Autonomiset tunneilmaisut kuten nauru, itku ja hymyily eivät ole eleitä (jos niillä ei tarkoituksellisesti haluta kuvata jotakin tilannetta). Myöskään itsensä, vaatteiden tai esineiden hypistely eivät ole eleitä, vaan ne kertovat jotakin ihmisen tuntemuksista. Proksemiikkaan kuuluvat suunta tai fyysinen etäisyys ja niihin liittyvät liikkeetkään eivät ole eleitä. (Kendon 2004: 8)

Oman aineistoni näkökulmasta ja eleilmaisun kokonaisvaltaisuutta ajatellen eleiksi ei riitä pelkästään käsien liikkeet, vaan eleisiin katson kuuluvaksi myös kasvojen liikkeet, ilmeet ja kehon asennot. Omassa tutkielmassani käytettävän eleen määrittelen McNeillin (1992), Emmoreyn (1999) ja Okrentin (2002) näkemyksiä yhdistäen käsien, kasvojen ja kehon liikkeeksi, joka ilmaisee henkilön ajatuksen visuaalisesti. Myös viittoma täyttää määritelmän ehdot.

2.1.2. Eleiden luokittelu

Erilaisia eleitä on tyyteltä ja luokiteltu. Kendon on esittänyt vuonna 1988 luokituksensa erilaisista eleistä, jotka voivat olla puheilmaisun osana. Tätä näkemystä laajentaa McNeill (1992), joka kutsuu eleiden ilmentymiä Kendonin jatkumoksi. (Myöhemmin McNeill (2013: 483) luopuu Kendonin jatkumo -käsitteen käytöstä Kendonin pyynnöstä ja puhuu pelkästään elejatkumosta.) McNeill (1992: 37) sijoittaa erilaisia eleitä elejatkumoon, jossa kaikki eletyypit ovat elettä (*gestures*), mutta vasemmassa reunassa mainitut eleet hän nimeää eleilyksi (*gesticulation*). Elejatkumossa eleet etenevät puhekielen eleistä viittomakieleen seuraavanlaisesti:

eleily → *kielenomaiset eleet* → *pantomiimi* → *embleemit* → *viittomakielet*

Jatkumo voidaan jakaa neljäksi jatkumoksi, joissa eleet järjestyvät suhteessa puheeseen, konventionaalisuuteen, kielenomaisuuteen ja semioottisuuteen. Jatkumon vasemmassa päässä ovat puheen kanssa käytettävät eleilyt (*gesticulation*), jotka ovat puheeseen sidottuja, konventionaalistumattomia ja vailla kielellisiä ominaisuuksia. Ne ovat globaaleja (kokonaisuus määrittää osien merkityksen) ja synteettisiä (samanlainen ele voi tarkoittaa eri asiaa eri tilanteessa) ilmaisutavaltaan sekä muodoltaan ominaispiirteisiä, ja käyttäjät ovat marginaalisesti tietoisia niiden käytöstä. Jatkumon oikeassa päässä olevat viittomat puolestaan eivät esiinny puheen kanssa, ovat konventionaalisia, kielellisiä ja yhteisön (kielen käyttäjien) hyväksymiä sovittuja symboleita, ja käyttäjät ovat vahvasti tietoisia niiden käytöstä. Suhteessa konventionaalisuuteen, kielenomaisuuteen ja semioottisuuteen pantomiimi ja embleemit jäävät näiden päiden väliin niin, että

pantomiimi on lähempänä eleilyä ja embleemit lähempänä viittomia. Suhteessa puheeseen pantomiimin ja embleemien järjestys on päinvastainen. (McNeill 1992: 20, 36; 2000: 1–6; Kendon 2004: 104) Omassa työssäni jatkumollisuus ei ole oleellista vaan eleiden luokittelu.

Eleilyn (gesticulation) McNeill (1992: 12) luokittelee päätyypeittäin ikonisiin, metaforisiin, osoittaviin, rytmisiin ja kohesiivisiin eleisiin. *Ikonisella eleellä* kuvataan jotakin tapahtumaa käsien liikkeellä. Esimerkiksi oletettua puun oksaa taivutetaan tiettyllä käsimuoto-otteella ja liikkeellä kuten sitä on nähty taivutettavan. (mts. 12) *Metaforinen ele* on ikonisen kaltainen, mutta sen kohde on abstrakti eikä konkreettinen kohde tai toiminta kuten ikonisessa. Se on kuvitelma näkymättömästä. Esimerkiksi puhuja alkaa kertoa näkemästään elokuvasta ja asettaa kädet eteensä hiukan erilleen toisistaan ikään kuin kyseinen elokuva olisi hänen käsiensä välissä. (mts. 14). *Osoittavassa eleessä* kohdistetaan etusormi tai käsi kohti puheena olevaa konkreettista esinettä tai henkilöä tai abstraktia asiaa (mts. 18). Osoittaja voi olla muukin osa kehosta tai päästä kuin sormi tai käsi (mts. 80). *Rytminen ele* on käden tai sormien heiluttelu tai napautus ylös- alas - tai eteen-taakse -liikkeellä puheen tahtiin ilmaan tai jotakin tasoa vasten. Rytminen ele on samanmuotoinen riippumatta kerrottavan sisällöstä. Rytmisyys osoittaa henkilön mielikuvaa kerrottavasta, ja semioottisesti rytmillä osoitetaan sanan tai ilmaisun merkityksellisyyttä. (mts. 15) *Kohesiivinen ele* on luonteeltaan temaattinen, koska se samalla tavalla toistettuna merkitsee aiheen jatkumista. Esimerkiksi jotakin asiaa kerrottaessa kädet ovat tietyssä asennossa, sitten kerrotaan jokin väliepisode ja sen jälkeen kädet palaavat alkuperäiseen asentoon. (mts. 17) *Eleily (gesticulation)* on yleisin eleityyppi, jota yleensä keskustelussa käytetään. Elehtiminen tehdään pääasiassa käsin, mutta siihen kuuluvat myös pään ja jalkojen liikkeet. (McNeill 2005: 5)

Jatkumossa seuraavana mainitut *kielenomaiset eleet (language-like gestures)* ovat eleilyn kaltaisia, mutta puheen virrassa korvaavat kokonaan sanan tai lausekokonaisuuden. Esimerkiksi lauseessa ”*the parents were all right, but the kids were [gesture]*”, adjektiivin paikalla loppuosan korvaa ele (McNeill 1992: 37) tai ”*Sylvester went [gesture of an object flying out laterally]*”, jossa käsi sivuittaisliikkeisellä eleellä korvaa lauserakenteen (McNeill 2005: 5). Eleet voivat ottaa myös adjektiivien tai adverbien syntaktisen tehtävän korvatessaan osan puheesta esimerkiksi Müllerin ym. (2013: 709) esimer-

kissä, jossa puhuja kuvailee toista henkilöä sanomalla ”*He had a [...]*” ja tekee kädellään kaaren muotoisen liikkeen vatsansa kohdalla, minkä verbaalisesti voisi kuvailla isoksi mahaksi (*big belly*).

Elejatkumossa mainittu *pantomiimi* (*pantomimes*) voi korvata puhetta niin, että kädet kuvailevat jotakin kohdetta tai toimintaa. Pantomiimin kanssa ei välttämättä käytetä puhetta. Peräkkäiset pantomiimiset eleet voivat muodostaa lauseen tyyppisen havainnollisen esityksen, mitä puheeseen liittyvät eleet eivät tee. (McNeill 1992: 37) McNeill (2000: 2) mainitsee esimerkkinä pantomiimisesta eleestä kierteen kuvailun. Hän sanoo, että jos pyydetään kertomaan, mikä on kierre, niin siihen vastataan kierrettä kuvailevalla eleellä. Eleitä käsittelevissä kirjoituksissa (esim. Kendon 2004; de Ruiter 2000) viitataan McNeillin (1992) Sylvester ja Tipi -sarjakuvasta tehtyyn eletutkimukseen. de Ruiterin (2000: 291) mukaan McNeillin (1992) sarjakuvatehtävässä kuvattu Tipin keilapallon pudottaminen on pantomiimin ele, jossa henkilö on ikään kuin Tipi, joka pitelee keilapalloa. Viittomakielen tutkimuksessa konstruoiduksi toiminnaksi (*constructed action*) sanotaan sellaista viittojan elemäistä käsien, kasvojen ja kehon liikkeistä ilmaisua, jolla he kuvaavat jonkun toisen toimintaa, ajatuksia tai tuntemuksia. (Jantunen 2017: 65)

Embleemit (*emblems*) itsenäisinä merkitsevät tiettyä ilmausta, ja ovat ymmärrettävissä ilman puhetta. Ne ovat osin eleitä ja osin viittoman kaltaisia, sanoo McNeill (2000: 6). Embleemit ovat konventionaalisia merkkejä, kuten peukalot ylös tai etusormen ja peukalon päät yhdessä ja muut sormet suorina OK-merkinä (’selvä, kaikki hyvin’). (McNeill 2005: 5) Embleemit ovat muistivarastossa, josta ne poimitaan sopivan ilmaisun innoittamana, sanoo de Ruiter (2000: 293).

Jatkumon toisessa päässä eleet ovat puheesta riippumattomia ja itsenäisiä, rakenteeltaan koottuja ja leksikaalisia. Nämä eleet ovat *viittomakieltä* (*sign languages*). (McNeill 1992: 38) Esimerkkinä konventionaalisesta viittomasta McNeill (2000: 2) mainitsee American Sign Languagen (ASL) TREE-viittoman, jossa kuvataan puun runko ja väriseviä lehtiä.

Gullberg (1998: 97) laajentaa tutkimuksessaan Kendonin jatkumoa monipuolistamalla ikonisten eleiden luokittelua niin, että ne lähentelevät miimisyttä. Hänen mukaansa vieraan kielen oppimisessa miimejä käytetään korvaamaan sanastoa ja muita kie-

len keinoja, ja siksi niiden mukaan ottaminen eleiden tarkasteluun on tällaisen tutkimuksen kannalta tarpeen. Mitä mimeettisempi ikoninen ele on, sitä motivoitumpi, konventionaalisempi ja vähemmän puheesta riippuvainen se on. Hänen tutkimuksessaan esimerkiksi paperiarkin muodon kuvailu etusormilla ilmaan piirrettynä on kuvaileva ele, ja kuvitteellisesti paperiarkkia pitelevä ele, jossa kädet ovat siinä käsimuodossa, jossa ne todellisuudessa olisivat paperia pidellessä, on täysin miiminen ele (mts. 98). Gullberg ottaa tutkimuksessaan huomioon vain manuaaliset eleet, jolloin miimisyys ei liity kasvojen ilmeisiin.

Koska eleen määrittelyssä ei ole selkeää yhtä näkemystä, on lohdullista lainata Kendonia (2004: 107) ja sanoa, että pysyviin ja universaaleihin eleiden luokituksiin ei ole tarkoitukseen pyrkimistä, vaan erilaisia eletypologioita voi hyödyntää tietyn tutkimuksen tai kiinnostuksen kohteen näkökulmasta. Käytän tässä työssä eleiden luokittelussa runkona McNeillin elejatkumossa mainittua eleluokittelua. Otan luokittelussa erikseen huomioon ilmeet, jotka eleilmaisussa ovat oleellisia. McNeill on maininnut elejatkumon ääripäänä viittomakielet, mutta omassa työssäni luokittelen selkeäraajaisuuden vuoksi kyseiset eleet pelkästään sellaisiksi viittomiksi, jotka kontekstistaan irrotettuna itsenäisinä symboleina kantavat merkitystä. Johnstonin ja Ferreran (2012: 236) mainitsemat täysin leksikaalistuneet viittomat ovat tällaisia viittomia.

2.2. Eleet osana puhekieltä

Kendon (2004: 1) luettelee lukuisia tapoja, joissa eleet voivat olla ilmaisuissa mukana. Eleillä voi osoittaa niin konkreettisia kuin abstrakteja tarkoitteita ja käsin kuvailla niiden kokoa, muotoa, toimintaa; eleillä voi osoittaa kysymystä, pyyntöä, ehdotusta, epäilyä, kieltoa, yksimielisyyttä. Eleet voivat myös olla vaihtoehto sanalliselle ilmaisulle.

Ihmiset käyttävät puhuessaan erilaisia eleitä, ja tietyn tyyppisillä eleillä on taipumus esiintyä tietynlaisen puheen yhteydessä. Esimerkiksi ikoniset eleet muistuttavat tarkoitettaan, mistä puhutaan. Ikonisia eleitä käytetään paljon narratiivisessa tehtävässä kuten tarinan kertomisessa (Goldin-Meadow, McNeill ja Singleton 1996: 35) McNeill

(2005: 43) mainitsee, että ikonisuus näkyy narratiivisissa lauseissa ja juonen kerronnassa, ja metaforisuus (metaforiset ja rytmiset eleet) puolestaan muissa lauseissa, joissa ei kuvata juonta vaan kerrotaan jotakin kerrontatilanteesta, esitellään hahmoja, viitataan nähtyyn videoon ja sen laatuun tai tehdään yleiskatsauksia. Eleet siis valikoituvat genren mukaan.

Eleet ilmaisevat mielikuvia. Eleillä ihmiset ilmaisevat sisäisiä mielikuviaan ja sitä, kuinka he ymmärtävät maailman tapahtumia. Nämä eleet ovat heidän muistikuviaan ja ajatuksiaan, joita he esittävät visuaalisesti. Tämä on McNeillin (1992: 12) pääajatus hänen eletutkimuksessaan. Kaikki ihmiset eivät elehdi yhtä paljon, ja kaikilla on persoonallinen tapansa käyttää eleitä.

Ele edustaa jotakin hahmoa, sen liikettä ja kerrotun tilaa. Eleet syntyvät kerrotavan sisällön mukaisesti, jolloin eri kertojilla voi olla samanlaisia eleitä samasta asiasta kerrottaessa. Mutta samaa asiaa tarkoittaessaan eri henkilöiden eleet voivat myös olla erilaisia. Koska eleillä ei ole mitään standardoitua muotoa, niillä voi vapaasti kuvailla niitä seikkoja, joita puhuja pitää oleellisina. Eleillä voi ilmaista sellaisia merkityksiä, joita voi olla hankala tuoda esiin verbaalisen kanavan kautta. Merkitys määrää eleen kineettisen muodon. (McNeill 1992: 20–23)

Ihmiset eivät kuitenkaan elehdi koko aikaa puhuessaan. Mikä laukaisee eletuotannon? de Ruiter (2000: 293) sanoo, että aivoissa käsitteellistäjä (*conceptualizer*), jolla on yhteys työmuistiin, havaitsee hetkellisen puheen puuttumisen ja korvaa aukon eleellä. Samoin käy tilanteissa, joissa puhe on hankalaa esimerkiksi metelin tai kielen osaamattomuuden takia. Tuolloin eleet kompensoivat puuttuvan puheen. Jos kerrottavassa tapahtumassa on paljon kuvallisuutta ja liikettä, ja se on hankala sanallistaa, voi jokin kuvaava ele korvata niin sanotusti tuhat sanaa.

Joissakin tilanteissa näyttäisi olevan välttämätöntä ilmaista jokin informaatio elein. de Ruiter (2000: 292) esittää, että tietyn tyyppinen sanallinen ilmaisu tarvitsee lisäksi eleen. Esimerkiksi lauseissa ”*John is over there.*” osoitetaan oletetun Johnin suuntaan sormella, kädellä tai päällä tai lauseessa ”*It is shaped like this.*” kuvaillaan käsillä kohteen muotoa. Olisi outoa, jos tällaisissa lauseissa ei käytettäisi eleitä *there* ja *like this* -sanojen kohdalla. Myös Kendon (2004:165) kertoo esimerkin, jossa henkilö M sanoo: ”*And the cheeses used to come in big crates as long as that*” ja alleviivatun osan

kohdalla asettaa kädet eteensä, kämmenet vastatusten jonkin matkan päähän toisistaan.

de Ruiterin (2000: 290) mukaan eleillä puhuja auttaa itseään ilmaistessaan sanotavaansa. Rytmiset eleet (*beat gestures*) toimivat tällaisina avustavina eleinä, kun haetaan sopivaa sanaa tai ilmaisua. Vaikka vastaanottajaan ei olisi näköyhteyttä, kuten puhelimesta, ei eleiden käyttöä lopeteta, koska eleiden käytön oletetaan helpottavan puhumisprosessia ja näin eleistä on hyötyä. McNeill (1992: 77) kutsuu tällaisia sanaa hakevia eleitä nimellä ”*Butterworth*” (”*speech failure*”). Tuolloin käsi kauhoo tai nyppii ilmassa samalla, kun puhuja hakee jotakin sanaa mieleensä.

Eleistä on hyötyä tilanteissa, joissa yhteinen kieli puuttuu tai sitä ei jostain syystä voida käyttää. Eleiden on havaittu olevan hyödyksi myös opiskelussa. Marianne Gullberg (1998) on väitöskirjassaan tarkastellut eleiden käyttöä toisen kielen oppimisessa vertailemalla ruotsinkielisten ranskankielistä ja ranskankielisten ruotsinkielistä sarjakuvakerrontaa, jossa koehenkilöt eivät osanneet kyseistä kohdekieltä. Hän puhuu tutkimuksessaan korvaavien eleiden käytöstä kommunikaatiostrategiana. Eleet ovat apuna ilmaisuisissa, jos kohdekieltä ei vielä osata. Sanaston puuttuessa asian voi esittää korvaavien eleiden avulla. Gullberg (1998: 59) mainitsee kaksi edellytystä korvaavien eleiden määrittelylle. Korvaavien eleiden täytyy korvata oraalisen kielen puute ja ilmaista sama merkitys ja toiseksi keskustelukumppaneiden tulee hyötyä eleiden käytöstä, joten puhujan on käytettävä eleitä suunnitelmallisesti.

2.3. Viittomakieli ja sen eleet

Puhekieli ja viittomakieli ovat modaaliteetiltaan erilaisia. Gesturaalis-visuaalinen viittomakieli ja oraalis-auditiivinen puhekieli poikkeavat toisistaan niin tuottamisen kuin vastaanottamisen suhteen. Viittomakielessä viitottu viesti rakentuu käsien ja kehon liikkeistä sekä kasvojen ilmeistä ja silmien liikkeistä viittojan ympäröivää tilaa hyödyntäen.

Kaikki viittomakielen viittomat eivät ole rakenteeltaan samanlaisia. Viittomakielessä on täysin ja osittain leksikaalistuneita viittomia (*fully- and partly-lexicalized signs*) sekä leksikaalistumattomia viittomia (*non-lexical signs*), jotka ovat sekä manuaalisia

että non-manuaalisia eleitä. Täysin leksikaalistuneet viittomat itsenäisinä kantavat tiettyä merkitystä kontekstistaan irrotettunakin. Viittomia voidaan jakaa myös sisällöllisiin ja toiminnallisiin viittomiin. (Johnston ja Ferrera 2012: 235, 236) Johnston ja Ferrera (2012: 238) mainitsevat Liddellin (2003) kuvailevien verbien olevan osittain leksikaalistuneiden viittomien kaltaisia.

Kuvailevat verbit rakentuvat tilanteen mukaan, ja saavat merkityksensä vasta tuossa tilanteessa. Kuvailevien verbien samanlainen käden liike ei siis merkitykseltään aina ole sama. Viittomat ovat konventionaalistuneita muoto-merkitys -pareja, jotka yhdistettyinä toisiinsa muodostavat kieliopillisia rakenteita. Viittomat ja viittominen toteutetaan spatiaalisessa tilassa. (Liddell 2003: 355; Johnston ja Ferrera 2012: 238)

Liddell (2003: 362) sanoo, että viittomakieli (ASL) koostuu muistakin osista kuin konventionaalisisista kielellisistä muodoista. Viittomakieleen kuuluvat myös erilaiset eleet ja suuntaan ja paikkaan liittyvät gradientit piirteet. Jos näitä piirteitä ei oteta viittomakielen tarkastelussa huomioon, jätetään paljon pois kielen rakenteesta. Viittomakielen eleisyyttä on tutkittu muun muassa konstruoidun toiminnan (*constructed action*) näkökulmasta (Liddell 2003; Jantunen 2017). Konstruoitu toiminta on eleluokittelussa mainitun pantomiimin kaltaista eledintää. Liddell puhuu viittomakielen eleisyydestä, ei eleistä viittomakielessä kuten Emmorey seuraavassa.

Viittomakielen viittomat ovat konventionaalistuneita eleitä (McNeill 2000: 6), mutta viittomakielestä on Emmoreyn (1999) mukaan löydettävissä myös konventionaalistumattomia eleitä. Emmorey (1999: 145–147) sanoo, että viittomakielessä on eleitä samaan tapaan kuin puhekielessä on eleilyä, mutta puhekielen eleet ja viittomakielen eleet ovat kovin erilaisia ilmaisutavoiltaan. Selvin ero viittojien ja puhujien eleissä on, että viittoja ei tee spontaaneja käden liikkeitä viittoessaan samalla tavalla kuin puhuja voi elehtiä puhuessaan. Viittomakielinen ele ilmenee viittomien välissä, jolloin viittoja keskeyttää viittomisen eleen tuottamisen ajaksi. Viittomakielen eleet tuotetaan pääasiassa kasvoilla ja keholla. Aina ei kuitenkaan ole helppo sanoa, onko manuaalinen ilmaus eleitä vai viittomaa varsinkaan klassifikaattoreiden kohdalla.

Viittojan eleet ovat vaihtoehtoisia kielellisille ilmaisuille toisin kuin puhujan manuaaliset eleet, ja ne ovat konventionalisempia ja mimeettisempiä kuin puhujan eleet. Viittomakielen manuaaliset eleet ovat selkeämpiä tulkita ilman viittomakontekstia, kun

taas puhekielen manuaalisia eleitä ei yleensä pysty tulkitsemaan ilman puheyhteyttä. Viittomakielen eleet eivät ole viittoman kanssa samanaikaisia, kiinteästi toisiinsa liittyviä, ja siksi ne esiintyvät itsenäisinä. (Emmorey 1999: 148)

Emmorey (1999: 148–151) mainitsee joitakin viittomakielelle (ASL) tyypillisiä eleitä. Osoittavat eleet ovat samankaltaisia osoittavien pronomien kanssa. Eleeksi katsottaviin osoituksiin kuitenkin liittyy lyhyt toistoliike kohdetta kohti, ja toisaalta osoittavat eleet eivät esiinny samoissa lauseasemissa kuin syntaktiset osoitukset. Kehon liikkeet voidaan katsoa eleiksi, jotka voivat olla samanaikaisia viittomien kanssa. Tällainen ele voisi olla esimerkiksi liikettä kuvaava keinuminen tai tanssiminen yhdessä viittoman kanssa. Kasvojen tunne- ja arviointieleet erotetaan kieliopillisista kasvojen ilmeistä. Nämä eroavat toisistaan tehtävän, ajoituksen ja kasvojen lihasten mukaan. Kieliopillisilla kasvojen liikkeillä on tietty paikkansa, kun taas eleliikkeet ovat vapaampia muodoltaan, eivätkä ne ajoitu tarkasti kuten kieliopilliset liikkeet.

Emmoreyn (1999: 154) mukaan viittomakielessä eleet eivät korosta leksikaalisuutta vaan ovat kommunikatiivisia ja edustavat kognitiivista ja sisäistä ajatusta. Kerroonellisissa tilanteissa viittomakieliset käyttävät puhujia enemmän kasvo- ja kehoeleitä, jotka ovat samanaikaisia viittomisen kanssa.

Viittomakielen eleet ovat samankaltaisia McNeillin (1992: 37) mainitsemien puheen ohessa ilmaistujen kielenomaisten eleiden kanssa, koska ne ovat itsenäisiä ilmaisuja, eikä niiden tulkitsemisessa välttämättä tarvita kielen tukea. Käden heilautus tai katse ja pään liikkeet voivat toimia viittomakielisessä keskustelutilanteessa interaktiivisina eleinä samalla tavalla kuin puhekielessä (Emmorey 1999: 155).

2.4. Ilmaistaan vain eleillä

Puhekielen ja viittomakielen kanssa esiintyvät eleet ovat osa kokonaisilmaisua, ja niillä on merkityksensä ilmaisun täydentäjänä. Konventionaalisen kielen kanssa tuotetuilla eleillä ei ole irrallisena selkeää omaa merkitystä. Jos henkilöiden keskustelua seuraa ilman ääntä ja näkee vain heidän käsien ja kasvojen liikkeet, ei pelkkien eleiden avulla

voi tietää, mistä he puhuvat. Keskustelun sävyn voi aistia, jos keskustelijat käyttävät esimerkiksi Müllerin (2013: 210) esimerkin kaltaisia eleitä vaikkapa ilon, surun tai vihaisuuden osoituksena. Nämä puheen kanssa synkronoituvat eleet (*speech synchronized gestures*) eivät ole konventionaalisia muoto–merkitys -pareja, vaan ne saavat merkityksensä samanaikaisesti puheen kanssa tuotettuina. Eleet heijastavat mielikuvan sanotusta. (Okrent 2002: 180)

Puhekielen eleiden ymmärtämiseksi tarvitaan siis puheen läsnäoloa. Mutta kuinka paljon ymmärrämme pelkästään elekerronnalla tuotettua sanomaa? Varsinkin ilmeet ovat hyvin viestinnällisiä; kasvoilta voi lukea ilon ja surun, vihan ja inhon, säikähdymisen ja pelon sekä niiden yhdistelmien tuottamat tunnevivahteet (Ekman ja Friesen 2003:14).

Pelkästään eleillä tuotetussa ilmaisussa yksittäisellä, irrallisella eleellä voi olla tunnistettava merkitys, ja siksi tällaista elettä voisi verrata sanaan, viittomaan tai kokonaiseen lauseeseen. Mutta eivät kaikki eleet elekerronnassakaan kontekstistaan irrotettuna ole ymmärrettäviä. Tällaisia ovat esimerkiksi liikkumisen tapaa kuvailevat eleet. Jos nähdään pelkkä liike tietyllä käsimuodolla tehtynä, esimerkiksi etusormella kaari tai ympyrä, ei voida sanoa mikä tai kuka liikkuu mistä ja mihin, vai onko ollenkaan kyse jonkin siirtymisestä johonkin. Samalla tavalla toimivat viittomakielessä kuvailevat viittomat, jotka saavat merkityksensä tilanteen mukaan.

On tehty tutkimuksia siitä, kuinka puhujat toimivat, kun heillä on käytettävissä ainoastaan eleitä. Tutkimuksissa on tarkasteltu ilman puhetta tuotettuja spontaaneja eleitä. Kendon (2004: 286) viittaa Bloomin vuonna 1979 ja Dufourin vuonna 1992 tekemiin tutkimuksiin, joissa puhujia pyydettiin ainoastaan eleitä käyttämällä kertomaan toiselle henkilölle tunnettu satu. Tuloksena oli, että koehenkilöt improvisoivat nopeasti pienen ”elesanaston”, jota he käyttivät oman puhekielen syntaksin tapaan. Dufourin tutkimus pohjautui pantomiimisiin eleisiin (Singleton, Goldin-Meadow ja McNeill 1995: 309).

McNeill ja Sowa (2011: 32–35) käyttävät omassa tutkimuksessaan aineistona samaisen Bloomin sanattoman kerronnan tutkimusmateriaalia, josta he mainitsevat ele-esimerkkejä henkilön kertoman Lumikki-sadun kuninkaasta ja kuningattaresta. Eleker-toja kuvailee kuningattaren kruunua ja naisellisuutta niin, että hän ensin liikuttaa kaareva 5-käsimuodolla molempia käsiään pänsä ympärillä ja sitten B-käsimuodoilla tekee

kaarevan liikkeen rintansa edessä. Kuningasta tarkoittaessaan hän kuvailee samalla tavalla kruunun, mutta ilmaisee miespuolisuuden käsivarsien jännittämällä, jolloin lihakset ikään kuin korostuvat.

On tilanteita, joissa puhe ei ole tai ei voi olla kommunikointivälineenä. Tuolloin eleet toimivat kommunikointivälineenä. Goldin-Meadow (1999: 122–128) on tutkinut kuuroja lapsia, joilla ei ole viittomakielen taitoa ja jotka käyttävät niin sanottua kotiviittomista (*homesign*), ja todennut, että lapset kehittävät oman elesanaston ja vähitellen kommunikoivat eleillä kielenomaisesti tietyn rakenteen mukaan. Kommunikatiivista eleen tehtävää tukee myös vauvojen noin kymmenen kuukauden ikäisenä aloittama osoitteleva eleiden käyttö. Aluksi lasten pääasiallinen kommunikointikeino on siis eleet.

Niin kuulevien kuin kuurojen lasten eleet ovat pääasiassa osoittelevia ja ikonisia. Kuulevat lapset käyttävät huomattavasti vähemmän erilaisia ikonisia eleitä kuin kuurot lapset. Tämän lisäksi kuulevien lasten spontaanit eleet vaihtelevat tilanteiden mukaan, kun kotiviittomat puolestaan vakiintuvat käyttötilanteisiin. Kuulevien lasten puheeseen liittyvät eleet muuttuvat muodoltaan analogisiksi, kun taas kuurojen lasten eleet muoutuvat muodoltaan diskreeteiksi toimiessaan yksin kommunikointikeinona. (Goldin-Meadow 1999: 128)

Singleton ym. (1995: 228) testasivat koejärjestelyllä, muuttuuko pelkillä eleillä tuotettu ilmaisu kielenomaiseksi tai vastaavasti pysyvätkö kielenomaiset piirteet poissa niin kauan kuin eleet ovat yhteydessä puheeseen. Koehenkilöt kertoivat sanallisesti, mitä kuvissa (kuvassa esimerkiksi koira hyppää sängyn yli) tapahtuu ja sen jälkeen pelkää eleillä. Heidän tuotoksistaan tarkkailtiin eleen liikettä, käsimuotoa ja tilallisia suhteita, ja kuinka eleet linkittyivät toisiinsa. Osa koehenkilöistä kuvasi pelkän liikkeen, osa kuvasi erikseen kohteen muodon ja sitten liikkeen, osa kuvasi liikkeen tietyllä käsimuodolla ja osa kuvasi kohteen muodon ja sitten liikkeen tietyllä käsimuodolla. Tuloksena oli, että eleillä tuotetuissa tapauksissa alkoi muodostua kielenomaisia piirteitä samalla tavalla kuin kuurojen lasten kotiviittomasysteemissä.

Kieliopillisia ominaisuuksia on siis löydetty kuurojen lasten konventionaalistumattomasta elesysteemistä sellaisissa tapauksissa, joissa konventionaalisen kielen mallit puuttuvat (Goldin-Meadow ja Feldman 1975: 229; Goldin-Meadow, McNeill ja Singleton 1996: 34). Goldin-Meadow kollegoineen (1975: 229; 1996: 40) havaitsi, että kuuro-

jen lasten itse kehittämät eleet ovat erilaisia kuin heidän kuulevien äitiensä käyttämät eleet lapsen kanssa. Heidän mukaansa lasten eleet segmentoituvat ja rakentuvat kielenomaisesti, koska eleet olivat yksinomainen kommunikointiväline. Äitien käyttämät eleet olivat puheen kanssa yhdessä tuotettuja, jolloin eleet eivät olleen niin sanotusti vapaita muodostumaan kielenomaisesti.

Tämän lasten eleiden rakentumistavan innoittamana Goldin-Meadow ym. (1996: 41) halusivat tutkia organisoidussa koetilanteessa, syntykö segmentoituja ja hierarkkisia rakenteita tilanteissa, joissa eleet ovat ainoa kommunikointikeino. Heidän koehenkilöinä oli 14 kuulevaa aikuista, joita pyydettiin kuvailemaan sarja kuvatapahtumia puheen ja ilman puhetta. Kerrottavana oli 40 erilaista toisistaan irrallista kuvaa, joissa leikkihahmot, ihmiset tai esineet, liikkuvat tietyllä tavalla tilassa. He tarkastelivat yksittäisissä kuvissa tapahtuvaa liikettä tai hahmon tapaa tehdä jokin asia. Tehtävämateriaalina olivat samat Supallan kehittämät VMP-testin (Verbs of Motion Production) kuvat, joita käytettiin edellä mainitussa Singletonin ym. (1995) kokeessa.

He saivat tulokseksi, että eleet ovat erilaisia puheen kanssa kuin pelkästään eleillä tuotetuissa ilmaisuissa. Puheen ja eleen yhdistelmissä eleillä kuvattiin yleensä liikettä tai toimintaa; käsimuoto kuvasi tuolloin liikkuvaa kohdetta. Kun käytettiin vain eleitä, kuvattiin nähtyjä kohteita ja niiden asemaa toisiinsa. Pelkästään eleillä kerrottuna eleet organisoituivat kielenomaiseksi eli tuotettujen ilmaisuksen käsien liikkeet ja muodot ketjuuntuivat samalla tavalla kuin kuurojen lasten eleet luonnollisissa tilanteissa. Lisäksi koehenkilöt kuvasivat ensin kohteet ja sitten kuvailivat niiden liikettä. (Goldin-Meadow ym. (1996: 42) Puheen kanssa yhdessä esiintyvät eleetkin (*co-verbal gestures*) voivat muodollisen kielen puuttuessa kehittyä enemmän tai vähemmän toimivaksi kielelliseksi systeemiksi (Müller ym. 2013: 711).

Ihmiset ottavat käyttöönsä eleet tehokkaasti, kun joutuvat tilanteeseen, jossa puhe ei ole mahdollista (Kendon 2004: 306). Embleemit tai muut puhetta korvaavat eleet voivat olla vaihtoehto puheilmaisulle. Toisenlaisista pelkästään eleiden käyttöön perustuvista kommunikaatiotilanteista Kendon (mts. 284) mainitsee nosturinkuljettajat ja sahatyöläiset, jotka joutuvat käyttämään käsieleitä työpaikallaan etäisyyden ja melun takia. Myös luostariyhteisöissä käytetään hiljaisuuden aikana omia sovittuja eleitä. Viittomakieli on eleitä käyttävä kommunikointiväline, mutta eristyneillä kuuroilla on usein

omat eleensä omissa elinympäristöissään, koska yhteyksiä muihin kuuroihin eikä viittomakieleen ole. Australian aboriginaaleilla on tietyissä rituaaleissa ja tabuihin liittyvissä tilanteissa käytössään erilaisia viittomakieliä puhetta korvaamassa. Tällaisissa yhteisöissä ja tilanteissa eleet ovat yhteisesti sovittuja, ja kyseisissä yhteisöissä olevat osaavat käyttää näitä eleitä oikealla tavalla ja ymmärtävät niiden merkityksen. Eleet ovat kyseisissä ympäristöissä konventionaalistuneet.

Karlsson (2006: 5) mainitsee myös joitakin ammatteja, joissa on kehitetty tiettyihin tarkoituksiin sopimukseen perustuvia elekieliä tai vastaavia. Tällaisia elekieliä käyttävät esimerkiksi lentokentillä kenttähenkilökunta lentokoneiden ohjauksessa, palomiehet palon sammutustöissä, äänitysstudioiden henkilökunta äänitystä ohjatessaan tai sukeltajat kommunikoidessaan veden alla.

Mitä enemmän eleitä käytetään kommunikatiivisessa merkityksessä, sitä enemmän eleiden käyttöön tulee kielellisiä piirteitä. (Kendon 2004: 285) Kendon (mts. 306) näkee pelkästään eleillä toimivat kommunikointitilanteet välimuotoina kielen suhteen. Ne eivät ole kieltä siinä mielessä, mikä tavallisesti kieleksi mielletään, mutta pelkillä eleillä pystytään toimimaan satunnaisissa tilanteissa. Vakiintuneemmassa käytössä eleistä kehittyy systeemejä, jotka ikään kuin kielellistyvät.

3. TUTKIMUSAINEISTON KÄSITTELY

Tutkimustavoitteena on selvittää, millaisia eleitä suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijat tuottavat visuaalisin keinoin esitetyssä kerronnassa. Tutkimuskysymyksiä ovat: 1) Kuinka viittomakielen tulkkiopiskelijat kertovat näkemänsä animaatiofilmin ilman puhetta? 2) Millaisia eleitä he käyttävät kerronnassaan? 3) Kuinka saman filmin kerronta muuttuu ja mitä eleille tapahtuu yhdeksän kuukauden jälkeen, kun viittomakielen opintoja on jo takana?

Tutkimusaineistoni on osa laajemmasta pilottitutkimusaineistosta, joka on kerätty Suomessa Humanistisessa ammattikorkeakoulussa Humakissa ja Hollannissa Utrechtiin viittomakielen tulkkien koulutuksessa. Minun aineistoni on viiden suomenkielisen suomalaisen viittomakielen tulkkiopiskelijan elehtien tuotetut kertomukset heidän näkemästään animaatiofilmistä. Kukin opiskelija kertoi tarinan kahtena eri kertana, joten analysoitavia tarinoita oli yhteensä kymmenen (kaikkiaan 7 minuuttia), mikä on riittävä määrä tämän laajuiseen työhön. Sain aineiston valmiina videoinnin tuottajalta, joten tehtävämateriaalin ja kohderyhmän valinnassa tai kuvausjärjestelyissä en ole ollut mukana.

Opiskelijoiden tehtävä oli kaksivaiheinen ja esitykset videoitiin opiskelijoiden opetustiloissa syksyllä 2014 ja julkisella paikalla keväällä 2015, mutta ei studioolosuhteissa. Kukin opiskelija oli yksin kuvaustilanteessa, ja kaikilla oli sama tehtävä ja sama filmi molemmilla kerroilla. Opintojensa alussa eli ensimmäistä tehtävää tehdessään opiskelijat eivät osanneet viittomakieltä. Kolmella opiskelijalla ei ollut kokemusta viittomakielestä, yksi osasi yksittäisiä viittomia ja yksi oli käynyt 42 tunnin viittomakielen alkeiskurssin. (Taustalomakkeissa kysytään sen hetkinen viittomakielen osaaminen. Liite 1) Toisessa videoinnissa opiskelijoilla oli yhdeksän kuukautta kestäneet viittomakielen tulkkiopinnot takanaan, joihin kuului 20 opintopisteen verran viittomakielen opintoja.

Opiskelijoiden tehtävänä oli katsoa animaatiofilmi Tom ja Jerry -seikkailu 'Cat napping'--tree (<https://www.youtube.com/watch?v=tDW3ExfND98>), kertoa sen tarina omin sanoin suomeksi (ensimmäisen tuotoksen alussa) ja sen jälkeen kertoa se ilman sanoja ja sormiaakkosia. Opiskelijoille annettiin ohjeet kirjallisena (Liite 2) ja ne kerrot-

tiin heille vielä sanallisesti. Katsoin ensin opiskelijoiden tuotokset ennen kuin katsoin filmin, josta elokerronnat oli tehty. Filmin ja tarinoiden pohjalta tarkensin, mitä tulisin annotoimaan aineistosta.

Näistä videoiduista kertomuksista tein analyysin ELAN-ohjelmalla (Eudico Linguistic Annotation). Kyseisellä tietokonepohjaisella ohjelmalla voi rajata, kuvailla ja luokitella eli annotoida video- ja ääniaineistoista haluamiaan asioita. (Crasborn & Sloetjes 2008) Kyseinen ELAN-ohjelma sopii tämän aineiston tarkasteluun, koska sillä saa eritellyksi tarkasti eleet esityksen virrasta. Videokuvan hidastusmahdollisuudesta on hyötyä, ja videokuvasta on helppo irrottaa videoleike. Annotoin videotuotoksista neljä eri piirrettä ja kirjoitin viidentenä tuotokset suomenkielisiksi lauseiksi. Katsoin näiden piirteiden olevan riittävä näyttö osoittaa, millaisilla eleillä tarinan voi kertoa. Annotointirivejä olivat siis: ele, eleytppi, tarkoite, käsimuoto ja käännös.

1) Poimin kaikki kerronnoissa tuotetut eleet, jotka nimesin suomen kielellä sen mukaan, mitä niillä oli tarkoitus ilmaista. Voidakseni nimetä kaikkien eleiden tarkoituksen oli turvauduttava lähtötekstiin eli animaatiofilmiin. Tarkastelin elokerrontaa puhutun kielen näkökulmasta, eli käänsin animaation visuaalisen kuvan suomenkieliseksi, ja suomen kielen ja suomenkielisten ilmausten kautta annotoin ja tulkitsin eleet ja niiden tarkoituksen. Esimerkiksi kuinka opiskelija ilmaisi kuvan tilanteen, jossa hiiri nukkuu riippumatolla. Millainen ele kuvasi hiirtä, millainen mattoa ja millainen nukkumista?

2) Luokittelin kertomuksista poimitut eleytppit, eli oliko ele kuvailu, osoitus, ilmeily, pantomiimi, embleemi vai viittoma. Käytin eleiden luokittelussa runkona McNeillin elejatkonon eleluokittelua.

3) Määrittelin eleen tarkoitteen, eli kuvasiko ele tekijää, paikkaa vai toimintaa. Tehtäväännossa pyydettiin kertomaan filmin tarina, mutta ei asetettu mitään tarkkuusvaatimuksia kerronnan suhteen. Mitä nähdystä kerrotaan? Mikä on informatiivisesti vähin mutta kuitenkin oleellisin, mitä ilmaistaan ja mitä on mahdollista pelkin elein ilmaista? McNeill (1992: 110) sanoo, että puhujan eleitä katsomalla voi havaita, mitä tämä korostaa, mikä on relevanttia ja mikä ei, ja tästä puolestaan voi päätellä hänen ilmauksensa kuvitteellista ja kuvallista ajattelua.

Puhekielen lauserakenteista Karlsson (2006: 120, 121) sanoo, että ”Finiittiverbi on lauseen rakenteellinen napa.” Minimaalinen lause koostuu tyypillisesti finiittiverbistä

ja siihen liittyvistä nominaalisista jäsenistä, joita yleensä on ainakin yksi. Nominaalinen jäsen on lauseen osa, jonka keskeisenä osana yleensä on substantiivi. Lauseen prototyyppi on yksinkertainen lause, jossa on finiittiverbi ja sen edellyttämät pakolliset jäsenet (Karlsson 2006: 173). Vähäisintä mutta riittävää ymmärrettävässä lauseessa olisi siis pelkkä toiminnan tai teon osoittaminen (Sataa. Juostaan. Ihmetellään.). Mutta informatiivisempaan ilmaisuun sisällytetään tekemisen lisäksi teon tekijä(t) ominaisuuksineen, teon kohde ja tekopaikka, teon laatu ja aika.

Tässä tutkielmassa en käytä kieliopillisia termejä kuten verbi, verbaali, nomini, nominaali, subjekti tai objekti, koska elekerronta on omanlaistaan ja eroaa niin puhekielestä kuin viittomakielestä, joissa kieliopillisia termejä käytetään kielen rakenteen kuvaamiseen. Tosin eleilmaisussa on piirteitä niin puhutusta kuin viitotustakin kielestä, joten kieliopin käsitteiden käyttökään ei olisi pois suljettu. Pitäydyn kuitenkin tässä työssä käsitteisiin tekijä, toiminta ja paikka, joiden avulla animaatiofilmin tapahtumat voi kuvailla, ja joita vastaavia eleitä opiskelijoiden elekerronnoista on havaittavissa.

4) Merkitsin eleiden käsimuodon kirjainsymboleilla. Eleiden käsimuotojen ja paikkojen sanallisen kuvailun kanssa olen hyödyntänyt viittomakielen kuvaamisessa käytettyjä käsimuotomerkintöjä Rissasen (2006: 33) mallin mukaan niin, että viittomaa tarkoittaessa viittomaa vastaavat sanat on kirjoitettu suuraakkosin (esim. KISSA) ja käsimuotoja vastaavat kirjainsymbolit (esim. B). (Käsimuotokuvat Liite 3) Eletutkimuksessa ei ole käytössä standardoitua transkriptio-ohjetta eikä koodausjärjestelmää, joten tarkat kuvailut ja esimerkit eleistä ovat tarpeen (Gullberg 2010: 87). Eleiden sanallisen kuvailun lisäksi olen videoista poimituilla kuvilla havainnollistanut opiskelijoiden eletuotoksia. En ole nimennyt tai koodannut henkilöitä, enkä käytä heistä oikeita nimiä, vaan puhun pelkästään opiskelijoista. Neljä opiskelijaa antoi luvan irrottaa kuvia videosta tutkimuskäyttöön.

5) Kirjoitin suomenkielisen käännöksen tuotoksesta lauseiksi, joiden määrää ja sisältöä voi verrata opiskelijoiden puhuttuun tarinaversioon.

Annotoituani kaikkien opiskelijoiden molemmat tuotokset laskin eri eletyyppien määrät ja prosenttiosuudet tarinoissa. Vertasin ensimmäisten ja toisten tuotosten ajallista kestoa, eleiden määrää ja eletyyppiä toisiinsa ja tarkastelin kunkin opiskelijan puheeleiden ja elekerronnan eleiden vastaavuuksia sekä elekerronnan aloitusta ja rakennetta.

Kirjoitin opiskelijoiden puhutun version filmin tarinasta ja vertasin niiden ja elekerrottujen versioiden sisältöjä toisiinsa. Ensimmäisten ja toisten tuotosten eroja ja muutoksia tarkasteltaessa elekerronnassa on havaittavissa yhteisiä piirteitä viittomakielen kanssa, jolloin analyysiin tulee mukaan myös viittomakielinen näkökulma.

Elekerronnan lähtöteksti oli liikkuva kuva. Filmissä on mukana ääniefektejä, mutta ei tekstiä eikä puhetta, joten sanat eivät voi vaikuttaa kerrontaan tai eleen valintaan. Opiskelija siirtää näkemänsä kuvat ja tapahtumat käsien, kasvojen ja kehon liikkeiksi elekerronnassa. Elekerronta ei ole konventionaalista, vaan jokaisen omaperäistä tuotosta, joten mitään niin sanottua oikeanlaista eleilmaisua ei olekaan. Gullberg (2010: 87) huomauttaa omassa toisen kielen tutkimuksessaan, että eleitä ei voida arvioida kieliopillisin tai virheanalyysin määrittein.

Viittomakielen opiskelijat on otollinen ryhmä tällaisessa eletehtävässä, koska he opiskelevat visuaalista kieltä, joka modaliteetiltaan on erilaista puhekieleen verrattuna. Kuvasta kertominen jo opintojen alkuvaiheessa on yksi kielen opiskelun harjoitusmuoto (Jäntti 2005: 87), joten tämän tutkimuksen aineistoa varten laaditut tehtävät ovat hyvää harjoitusta opiskelijoille, ja tuotoksista ja niiden tarkastelusta voi olla hyötyä viittomakielen opetusta ja harjoituksia suunniteltaessa sekä kielen rakennetta tutkittaessa.

Ensimmäisenä opintovuotena tulkkio opiskelijoilla on viittomakielen opintoja 20 opintopisteen verran, ja he osaavat viittomakielisen viestinnän perusteet, kuten eleiden ja katseen käytön. Opetuksen sisältönä ensimmäisenä vuonna on muun muassa eleiden käyttö visuaalisessa viestinnässä; yleisimmät nominaalit ja verbaalit, nonmanuaaliset osat; perusviittomistoa ja kuvailevat ilmaisut. (Viittomakielentulkin koulutusohjelman opetussuunnitelma 2013–2018: 11–13) Opiskelijoiden toisissa tuotoksissa on odotettavissa viittomakielen vaikutuksia.

Seuraavassa luvussa tarkastellessani opiskelijoiden elekerrontatuotoksia otan esille joitakin esimerkkejä McNeillin (1992) tutkimuksen aineistosta, jonka materiaalina oli vastaavanlainen animaatiofilmi Sylvester-kissan ja Tipi-linnun seikkailuista. Hänen tutkimuksessaan henkilöitä pyydettiin kertomaan nähty animaatio sellaiselle henkilölle, joka ei ollut kyseistä animaatiota nähnyt.

4. FILMIN TARINA ELEKERRONTANA

Opiskelijoiden katsomassa animaatiofilmissä seikkailevat Tom-hiiri ja Jerry-kissa seuraavaan tapaan: Tom on suunnitellut käyvänsä nukkumaan riippumattoon, mutta harmikseen huomaa Jerry'n nukkuvan matolla. Tom katsoo vihaisena lehtipuiden väliin ripustetulla riippumatolla kädet niskan takana nukkuvaa Jerryä. Tom irrottaa maton kiinnitysnaarun puussa olevasta koukusta ja ilkikurinen ilme naamallaan heilauttaa riippumattoa narusta kahden käden otteella niin, että Jerry lennähtää samassa asennossaan nukkuvana puun oksalla olevaan linnunpesään, joka ponnahtaa paikaltaan ja alkaa liukua oksaa pitkin. Linnunpesä takertuu oksan mutkaan, mutta Jerry jatkaa liukumistaan puunrungon reiästä rungon sisälle ja sieltä rungon alemmasta reiästä riippumaton narua pitkin takaisin riippumatolle edelleen samassa nukkuma-asennossa. Riippumatolla on nyt tyyny, ja Tom on istunut matolle, jossa haukottelee ja venyttelee käsiään aikeissaan käydä nukkumaan. Kallistuessaan taaksepäin matolla, Tom hämmästytyksensä kuullessaan viheltävän kuorsauksen äänen, katsahtaa taakseen matolle ja ällistyksekseen huomaa Jerry'n nukkuvan siinä taas tyytyväisenä pää tyynyllä. Kyseinen video on katsottavissa osoitteessa (<https://www.youtube.com/watch?v=tDW3ExfND98>).

4.1. Tom ja Jerry -tarinan puhekielen eleet ja elokerronta

Ensimmäisen tuotoksen alussa opiskelijat kertoivat animaation tapahtumat suomeksi.

Yksi opiskelijoista kertoi tarinan seuraavasti:

Tässä videossa ensin näkyy kissa, joka huomaa hiiren nukkuvan tämmösellä riippumatolla. Kissaa ärsyttää se, että se hiiri nukkuu siinä ja päättää pasauttaa sitä mattoa niin, että se hiiri lähtee lentämään siitä matolta pois. Se hiiri lentää edelleen nukkuen kylläkin kohti puuta ja puun oksalle, jossa on tämmönen linnunpesä, johon se tipahtaa. Linnunpesä lähtee valumaan siitä alas sitä puun oksaa pitkin ja se siinä matkustaa sitten sen koko puun oksan sinne itse puun runkoon ja sieltä sitten lentää takaisin siihen riippumatolle. Ja just kun se kissa on käymässä siihen takaisin nukkumaan, se huomaa, että se hiiri nukkuu siinä riippumatolla taas.

Tarinan alleviivatuissa kohdissa kertoja samanaikaisesti puheen kanssa kuvaili avokämmenillään kaarevaa riippumattoa ja koverilla kämmenillään linnunpesää. Tässä toteutuu de Ruiterin (2000: 292) toteama, että tietyn tyyppinen sana tarvitsee eleen seurakseen. Liikettä kuvailevia eleitä opiskelija käytti kertoessaan kissan maton heilautuksesta (pasauttaa) ja hiiren matkasta matolta puun kautta takaisin matolle (lähtee lentämään, lentää, valumaan, matkustaa, lentää). Kissan ja hiiren mainitessaan opiskelijat tekivät käsillään jotakin mennyttä tai jo tulevaa toiminnallista liikettä, mutta kissan tai hiiren hahmoa ei kuvailtu millään lailla. Ensimmäisen kissa-sanan kohdalla kädet olivat edessä kämmenet (B) vähän matkan päässä toisistaan kämmenet toisiaan vasten, ja kädet tekivät pienen napautusliikkeen alaspäin. Kissa oli ikään kuin käsien välissä. (ks. McNeillin esimerkki samanlaisesta metaforisesta eleestä tämän työn sivulla 9)

Kolme opiskelijaa käytti eleitä kertoessaan tarinaa suomeksi. He käyttivät maton heilautuksesta kertoessaan heilautusta kuvaavaa elettä, eli käsimuodot olivat sellaiset niin kuin maton reunasta otetaan kiinni ja käsillä tehdään liike ylös ja alas. Elekerronnassa ote matosta ja maton heilautusele olivat huomattavasti selkeämpiä ja voimakkaampia kuin puheen kanssa käytetyt eleet. Tämä on ymmärrettävää, sillä puhuttaessa sanat ovat tärkeämpiä kuin eleet, ja eleillä ilmaistaessa vastaavasti itse eleet, jotka yksin vastaavat informaation siirrosta. Kissan tunnetiloja kuvattiin elekerronnassa vahvasti ilmeillä, mutta puhetilanteessa kissan hermostumisen, suuttumisen ja ärsyyntymisen sekä säikähdysten ja ihmettelyn mainitsemisen yhteydessä ilmeet olivat neutraalit. Puhutussa tarinassa kaikki opiskelijat eivät sanallisesti edes kuvanneet näitä kissan tunnetiloja, mutta elekerronnassa ne tuotiin selvästi ilmeillä esille.

Opiskelijoiden elekerronta oli tiivistä ja pelkistetympää kuin puhuen kerrottu tapahtumajakso. Elekerronnassa ilmaistiin vain oleelliset asiat. Kun tätä puhekielistä versiota verrataan elekerrontaan, jää elekerronnasta pois joitakin yksityiskohtia. Näiden yksityiskohtien pois jättäminen ei muuta juonta, ja toisaalta kaikkien seikkojen spontaani kuvailu pelkästään eleillä ei ole aivan helppoa. Näitä yksityiskohtia tarinassa on neljä: 1) Kun kissa irrottaa riippumaton koukusta, sen kertoi vain yksi opiskelija niin puhuttuna kuin molemmissa tuotoksissaan. 2) Puheessa linnunpesän mainitsi kolme opiskelijaa ja puhe-eleenä sen tuotti kaksi opiskelijaa. Ensimmäisessä tuotoksessa pesän kuvaili yksi opiskelija ja toisessa kolme opiskelijaa. 3) Linnunpesän matkalle jäämisen

mainitsi yksi opiskelija ja toisessa tuotoksessa sen elekertoi myös yksi opiskelija mielestäni sillä tavalla, että hän vaihtoi koverasta käsimuodosta (B) kahden etusormen käsimuotoon (G) matkan kuvailun aikana. 4) Hiiren matkan puunrunгон reiästä rungon sisään ja sieltä ulos mainitsi neljä opiskelijaa, ja elekerronnassa se tuli esille kahden opiskelijan toisessa tuotoksessa SISÄÄN-viittomana. Ennen viittomaa suun liikkeistä voi tunnistaa ”sisälle”-sanahahmon, millä kuvailtiin hiiren rungon sisään joutumista.

Puhuja ei välttämättä ole tietoinen elehtimisestään eikä sitä ole yleensä tarkoitettu yleisesti nähtäväksi, mutta eleiden tarkkailija näkee sen. Ihmiset paljastavat eleillään sisäisiä mentaalisia prosesseja ja sellaisia tapahtumien piirteitä, jotka eivät tule puhuessa ilmi. Puhujan lauseiden kuvallinen muoto tulee esille eleissä. (McNeill 1992: 109)

Tällainen kuvallinen muoto tulee esille aineistossani, kun opiskelija esimerkiksi sanoo, että ”hiiri lähtee lentämään”, mutta hän ei kuvaa varsinaisesti 'lentämistä' vaan näyttää etusormellaan kaaren muotoisen liikkeen, jolla kuvailee liikkeen tapaa, jolla hiiri kaartaa tai lennähtää. Kyseinen opiskelija tekee mielikuvansa mukaisesti hiiren lentoradan kaartavana liikkeenä sekä puhutussa tarinassa että elekerronnassa.

Liddell (2003: 138) ottaa esille tällaisia tapauksia, joissa puhe ja ele eivät vastaa toisiaan, vakuuttaakseen kielen ja eleen käsitteellisen integraation. Hän mainitsee McNeillin (1992) tutkimuksesta esimerkin, jossa kertoja kuvailee Sylvester-kissan ulos tuloa syöksytorvesta lauseella ”*and he [came out] the pipe*”. *Came out* -sanojen aikana puhuja tuottaa kädellään ylös-alas ponnahtavan eleen. Sanoina *came out* kuvaa ulos tuloa, mutta ei ilmaise liikkeen tapaa. Sanallisesti esimerkiksi ”*and the cat [bounces out] the pipe*” -lause yhdistettynä ylös-alas -liikkeeseen integroi kielen ja eleen.

Myös Goldin-Meadow ym. (1996: 36) mainitsevat esimerkin samaisesta sarjakuvatarinasta, jossa kertoja kuvailee isoäidin takaa-ajamaa Sylvester-kissaa sanomalla ”*she chases him out again*” liikuttamalla samalla kättään ikään kuin heiluttaen jotakin esinettä kädessään. Puhe sisältää ajatuksen takaa-ajosta, mutta ele ilmaisee välineen (saateenvarjon) käytön takaa-ajossa. Sekä puhe että ele viittaavat samaan tapahtumaan, mutta kumpikin tuo esille eri puolen asiasta. Puheeseen liittyvä ele ilmaisee tekemisen tavan, vaikka se ei puheessa tule esille.

Edellä mainitut *come out* (tulla esiin) ja *chase* (ajaa takaa) olisivat sanatarkasti lähes mahdottomia tuottaa ymmärrettävinä eleinä. Koska molemmissa tapauksissa teke-

miset voidaan nähdä tehtävän jollakin tavalla, niin tämä tekemisen tapa voidaan kuvailla eleellä, ja silti tekemisen merkitys pysyy samana. Jos aiemman esimerkin mukaisesti opiskelija sanoo ”*hiiri lähtee lentämään*” ja hän tuottaisi vaikkapa siipien räpyttelyä kuvailevaa liikettä, 'lentäminen' ja ele olisivat yhteneväisiä, mutta todellinen mielikuva tapahtumasta vääristyisi. Etusormella kaaren muotoisen liikkeen tekeminen kuvaa todellista tapahtumaa, jossa nukkuvan hiiren ponnahtaa matolta puuhun, ja ele välittää todennukaisemman kuvan tapahtumasta kuin puhuttu sana.

4.2. Elekerronnan aloittaminen ja rakenne

Opiskelijoiden tehtävänannossa pyydettiin katsomaan video ja kertomaan sen tapahtumat ilman sanoja. ”Voit käyttää millaisia keinoja vain mieleesi juolahtaa, mutta et saa puhua etkä sormittaa”, sanotaan ohjeistuksessa. (Liite 2) Jos pyydetään kertomaan jokin asia tai tilanne millä keinoilla hyvänsä käyttämättä sanoja ja sormiaakkosia – eikä viitotomakieltä osata – voidaan piirtää, tanssia, näytellä, lavastaa esineillä tai eleillä. Tässä tutkimuksessa kaikki opiskelijat kertoivat näkemänsä animaatiofilmin käyttämällä eleitä. He visualisoivat uudelleen visuaalisen lähtötekstin.

McNeill (1992: 35) sanoo, että eleet eivät ole lineaaris-segmentoitua verbaalisen suunnittelun tulosta, ei puheen käännoistä visuaalis-kineettiseen muotoon, eikä valokuvamaista. Mielestäni elekerronta puolestaan on ainakin osittain suunniteltua, koska joudutaan miettimään, millä tavalla asian voisi ilmaista, kun sovittuja symboleja ei ole käytettävissä. Jos mitä tahansa nähtyä tai kuultua, tulevaa tai mennyttä koetetaan ilmaista elein, niin se muokataan visuaalis-kineettiseen muotoon. Valokuvamaiseen tarkkuuteen pelkillä eleillä tuskin päästään. Jokainen elehditty tuotos on omalakisensa visualisoitu esitys eri aistein havaittavista ilmiöistä. Koetulle ilmiölle annetaan visuaalinen muoto.

Kuinka kuvasta lähdetään kertomaan? Goldin-Meadow ym. (1996: 49) esittävät, että kuvasta segmentoidaan ensin eri elementit, jotka identifioidaan. Sitten nämä elementit kootaan uudelleen sellaiseen järjestykseen, että kuvan mukainen informaatio siirtyy toiselle. Jos nämä eriteltyt elementit eleinä tarjotaan ilman yhdistelyä, ne eivät kerro

kuvan elementtien suhteista toisiinsa. Näin on puhe-eleiden kohdalla. Suhteita voidaan ilmaista asettamalla tiettyä merkitystä kantavat eleet tehtävänsä mukaisesti tiettyyn asetelmaan. Tällainen eleiden tietynlainen järjestyminen on eleiden ketjuuntumista (*gesture strings*) tai sidostamista (Goldin-Meadow ym. 1996: 38). Näin tapahtui esimerkiksi Goldin-Meadowin ja Feldmanin (1975: 229) tutkimuksessa, jossa kuurot lapset omalla elesysteemillään tuottivat eleet tietyssä järjestyksessä eli kohde - toiminta – vastaanottaja. Samoin kävi Goldin-Meadow ym. (1996: 46) kokeessa, jossa kuulevien aikuisten pelkillä eleillä tuotetut ilmaukset kuvan tapahtumista noudattivat järjestystä: paikallaan pysyvä objekti – liikkuva objekti – toiminta. Tällaisessa sijoittelujärjestyksessä otetaan huomioon vastaanottaja niin, että osoitetaan ensin muuttumaton kohde (*stationary object*), sitten kuvan puheenaihe eli tekijä (*moving object*) ja lopuksi puheenaihetta koskeva toiminta (*action*). Omassa työssäni paikka vastaisi pysyvää objektia, tekijää vastaisi liikkuva objekti ja toiminta olisi toimintaa. Tom ja Jerry -tarinassa toiminta tapahtuu jossakin (hiiri ja kissa matolla, hiiri puussa) tai kohdistuu johonkin (katsoa hiirtä, heilauttaa mattoa).

Ensimmäinen animaation näkyvä tilannekuva voisi olla sanallisesti ilmaistuna: *Kissa katsoo riippumatolla nukkuvaa hiirtä vihaisesti*. Ensimmäisessä tuotoksessa kaksi opiskelijaa aloitti kerronnan kuvailemalla tapahtumapaikan eli riippumaton; toinen heistä kuvaili ensin puut eteensä oikealle ja vasemmalle ja niiden väliin maton. Eli ensin kuvailtiin paikka (*riippumatto*), jossa tekijän (*hiiri*) toiminta tapahtuu (*nukkua*) ja johon toisen tekijän (*kissa*) toiminta kohdistuu (*katsoa*). Kissan katse kohdistui hiireen ja viihaisuus näytettiin ilmeillä. Kolme opiskelijaa kuvaili ensimmäisinä eleinään tekijän ja tekemisen (*hiiri – nukkua – matto/matto-os*). Kaksi opiskelijaa käytti aktiivista ja passiivista kättä vaihdellen tilanteen mukaan.

Opiskelijoiden toisissa tuotoksissa eleiden järjestys muuttui kerronnan aloituksissa. Toisen tuotoksen aloituksessa kaikkien kertojien ensimmäinen ele oli jokin viittoma: MINÄ, KAKSI, ALUKSI ja PUU, ja näistä neljä opiskelijaa sijoitti ensin puut paikoilleen, niiden väliin maton ja sitten kuvaili nukkuvan hiiren (PUU oikea – PUU vasen – matto – hiiri – nukkua – matto) eli eleiden järjestys oli paikka – tekijä – toiminta. Goldin-Meadowin ym. (1996: 52) mukaan tällainen eleiden ketjuuntuminen osoittaa, että pelkillä eleillä on kommunikatiivinen ja informatiivinen merkitys.

Müller ym. (2013: 723) osoittavat eleiden yhdistymisestä puhekielessä esimerkin, jossa henkilö kertoo tapahtuman käyttäen samalla kuutta kuvailevaa elettä käsien palaamatta välillä lepoasentoon. Eleet toteutetaan samassa tilassa ja ne osoittavat tilanteen mukaisia spatiaalisia suhteita. Näin eleistä syntyy laajempi merkitysyksikkö.

Kaikki opiskelijat käyttivät toisessa tuotoksessa eleitä tehdessään suomenkielisiä selkeitä sanahahmoja, joita ensimmäisessä tuotoksessa ei käyttänyt kukaan. Ensimmäisissä tuotoksissa kaksi opiskelijaa käytti imitatiivejä eli toimintaa kuvaavia ääniä samanaikaisesti, kun kuvailivat esimerkiksi hiiren kaartamista matolta puuhun ja alastuloa ”vhiuu”, putoamista puuhun tai matolle ”pfuu”, maton puistelua ”dhuu” ja hiiren nukkumista ”krooh pyyh; thjuu” sekä hiiri-eleen aikana maiskuttelua suulla. Toisissa tuotoksissa käytettiin opitun viittoman lisäksi kuvailevaa elettä, esimerkiksi: kuvaileva ele + viittoma (viikset + KISSA). Jokaisen opiskelijan tarina oli omannäköisensä, mutta hyvin paljon niissä oli samankaltaisuutta.

Jokainen loi omat mielen kuvat filmin tapahtumista, mikä näkyi erilaisina painoituksina. Esimerkiksi yksi opiskelija painotti hiiren nukkumista ja käytti nukkumista kuvaavaa elettä tuotoksissa yhteensä yksitoista kertaa, kun toinen opiskelija puolestaan käytti nukkumista kuvaavaa elettä neljästi. Hiirtä kuvaavaa elettä käytettiin enemmän kuin kissaa kuvaavaa elettä, vaikka hiiren toiminta oli passiivista verrattuna kissan toimintaan. Toinen opiskelija aloitti toisessa tuotoksessa viittomalla MINÄ-KISSA, jolloin hän painotti kissan roolia kerronnassaan ja käytti paljon ilmeitä.

Hiiren matkaa puusta alas kuvailtiin tarkasti samaa reittiä myötäillen kuin se filmissä menee joko osoittaen käsimuotojen vaihdolla erilaiset matkan vaiheet tai kuvaillemalla yhdellä käsimuodolla geometrisesti reitin muoto. Yksi opiskelija kuvasi hiiren alastuloa todellisesta reitistä poiketen täysin erilaisella reittiprofiililla eli ensimmäisessä tuotoksessa pujottelumaisella liikkeellä ja toisessa tuotoksessa spiraalina. Kissasta ja hiirestä esille tulevat ominaispiirteet näkyivät tuotoksissa sellaisina kyseisen eläimen piirteinä, jonka kukin itse mielsi ominaisimmaksi kohteesta.

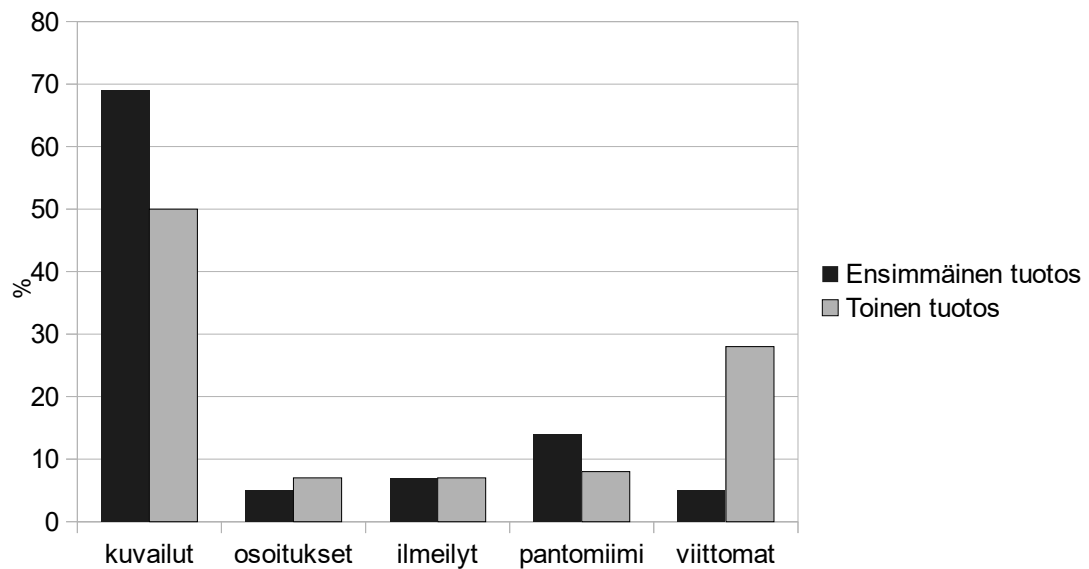
Jäntti (2005: 109) puhuu ’tilallisuudesta’ eli tilan näkemään oppimisesta, johon viittomakielen opiskelijoita ohjataan sanomalla, että ”yrittäkää nähdä asiat mielikuvina ja viittokaa niiden pohjalta”. Elekerronnoissa opiskelijat näyttivät toteuttavan tällaista mielikuva-ajattelu käyttäessään omaa luovuuttaan eleiden tuottamisessa.

Itse katsoin videoidut tuotokset moneenkin kertaan ennen kuin katsoin alkuperäisen animaatiofilmin, josta elokerronnat oli tehty. Alkuperäistekstiä tuntematta ymmärsin tapahtumien pääpiirteet ja lopputuloksen - joku tekee jotakin jollekulle tietyllä tavalla. Esimerkiksi viiksien tai korvien kuvailu ei sellaisenaan kertonut, mistä eläimestä on kyse, mutta eläimestä kuitenkin. Kämmenellä tai kämmenillä kuvaillun tason voi arvata riippumatoksi, jos ensin kuvailtiin ja paikannettiin puut, joiden väliin kaareva muoto tehtiin, ja siihen osoitettiin jonkun olevan nukkumassa. Kaikkien opiskelijoiden ensimmäiset ja toiset tuotokset yhdessä muodostivat kokonaiskuvan, mitä filmissä tapahtuu. Ilman lähtötekstin tuntemista elokerronnassa ei toisia tuotoksiakaan katsomalla tullut selväksi se, että nukkuva hiiri liukui puun rungossa olevasta reiästä sisään ja rungon sisäpuolta pitkin ulos rungosta riippumatolle takaisin.

4.3. Eleet opiskelijoiden kerronnassa

Opiskelijoiden elokerronnoista poimittujen eletyyppeiden määrät prosentteina on esitetty kuviossa 1. En katsonut minkään eleen olevan embleemiksi luokiteltavissa, joten embleemit eivät ole kuviossa mukana. Ensimmäisissä tuotoksissa eleet olivat pääasiassa kuvailevia (69 %), ja vähiten ensimmäisissä tuotoksissa oli viittomia (5 %), eli kahden opiskelijan KISSA- ja NÄHDÄ-viittomat. Vaikka lähtötilanteessa opiskelijat eivät viittomakieltä osanneet, ei mahdollisesti osattavien viittomien käyttöä ollut kielletty; sormiaakkosia ei saanut käyttää tuotoksissa.

Kuvailevia eleitä oli toisissakin tuotoksissa eniten (50 %). Ilmeilyitä ja osoituksia oli toisissa tuotoksissa vähiten. Osoitukset tosin lisääntyivät toisissa tuotoksissa (7 %) ensimmäisiin tuotoksiin (5 %) verrattuna. Viittomien määrä lisääntyi toisissa tuotoksissa huomattavasti (28 %) ensimmäisiin tuotoksiin nähden, mikä vaikutti vastaavasti kuvailevien eleiden vähenemiseen toisissa tuotoksissa, koska osa kuvailevista eleistä korvattiin viittomilla.



Kuvio 1. Eleityypit opiskelijoiden kerrannoissa.

Ensimmäisissä tuotoksissa käytettiin keskimäärin 22:ta elettä ja toisessa tuotoksessa noin 33:a, ja kestoltaan kerronnat olivat lähes yhtä pitkiä: ensimmäiset tuotokset olivat pituudeltaan keskimäärin 45 s ja toiset tuotokset hiukan pidempiä eli 49 s (filmin kesto 31 s). Keskimääräiset luvut eleiden määristä ja eleityypeistä eivät kuitenkaan kerro sitä, että opiskelijoiden keskinäiset suoritukset poikkesivat toisistaan. Opiskelijoiden tuotosten keskinäiset erot näkyvät jäljempänä luvussa 4.4. kuvioissa 2 ja 3.

Seuraavaksi kerron opiskelijoiden tuotoksista eleityypeittäin. Esimerkkien ja kuvien avulla valotan sitä, millaisilla eleillä he kertoivat filmin tapahtumat. Esimerkeissä näkyy myös se, kuinka samaa tarkoitetta kuvailtiin erilaisilla eleillä.

4.3.1 Kuvailevat eleet

Kuvaileviksi eleiksi luokittelin tekijän ja paikan kuvailut sekä erilaisilla käsimuodoilla näytetyt toiminnan liikeradat. Suurin osa ensimmäisessä tuotoksessa käytetyistä eleistä oli kuvailevia (69 %). Toisessa tuotoksessa kuvailevien eleiden osuus pieneni (50 %). Todennäköisin syy tähän muutokseen lienee se, että viittomien osuus lisääntyi toisessa

tuotoksessa, kun kuvailtaville asioille oli viittoma käytössä. Tekijöistä hiirtä kuvailtiin kissaa enemmän ja puuta mattoa enemmän. Toiminnoista enemmän oli kuvailevia kuin pantomiimisia eleitä.

Kuten McNeill (1992: 20) mainitsee, eleet syntyvät puhetilanteessa sisällön mukaan ja voivat eri kertojilla olla joko samanlaisia tai erilaisia. Kertojat luovat omat eleensä samasta tapahtumasta. Puhe-eleiden käytössä jokainen luo omat elesymbolinsa samasta tapahtumasta säilyttäen perusmerkityksen, mutta lisää yksityiskohtia, joita pitää tärkeinä (mts. 41). Tämä näkyy myös elekerronnan kuvailevissa eleissä, jotka eivät ole muodoltaan standardoituja eivätkä konventionaalisia. Vaikka opiskelijoilla oli sama filmi katsottavana, olivat kaikki tuotokset keskenään erilaisia niin opiskelijoiden välillä kuin heidän omien tuotoksiensa välillä. Jokaisella on oma mielikuvansa nähdystä kuvasta ja on ymmärrettävää, että siitä tuotetussa kerronnassa jokaisen oma persoonallinen käsiala näkyy.

Goldin-Meadow (1999: 123) sanoo, että kuurojen lasten kotiviittomien ikoniset eleet pysyvät muodoltaan samanlaisina, kun taas kuulevien puhujien spontaanit kuvailtavat eleet vaihtelevat kontekstin mukaan. Opiskelijoiden eleet olivat enemmän Goldin-Meadowin mainitsemien kotiviittomien kaltaisia, koska ne pysyivät muodoltaan samanlaisina kerronnassa. Esimerkiksi kissaa kuvailtaessa saman kertojan kaikki kissat tuotettiin samoilla viiksien ja korvien yhdistelmillä. Pari opiskelijaa jätti kerronnan edetessä eleistä pois kissan tai hiiren viikset, ja kuvasi tekijöitä pelkillä korvilla. Eleet eivät kuitenkaan redusoituneet, vaan pysyivät yhtä huolellisesti tuotettuina koko ajan.

4.3.1.1. Tekijän kuvailu

Eleillä, joilla tarkoitettiin tekijää eli näissä tuotoksissa kissaa ja hiirtä, kuvattiin jokin tarkoitteen ominaispiirre. Kaikki viisi opiskelijaa kuvailivat kissaa sen korvien muodolla. Kissan suipot korvat muodostettiin molempien käsien etusormella ja peukalolla (C sormet suorina) pääläeltä ylös kapenevalla kämmenkäsimuodolla (O sormet suorina) (Kuva 1) toisessa tuotoksessa tai pyöreäkorvaisempana molemmat kädet päänsivuilla (kaareva B) kuten kuvassa 2 ensimmäisessä tuotoksessa.



Kuva 1. Kissan suipot korvat.

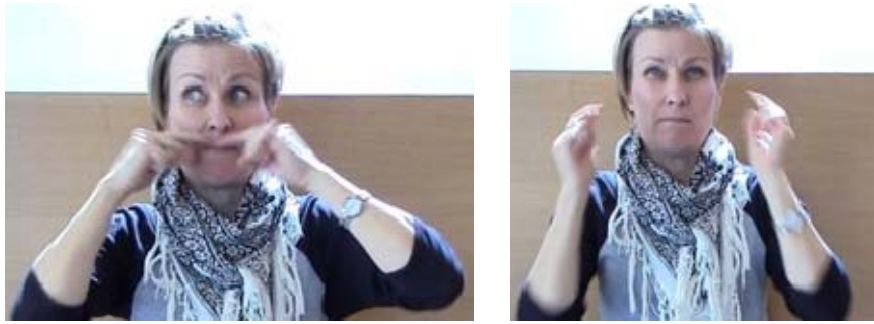


Kuva 2. Kissan korvat.

Toisena kissan piirteenä kuvailtiin viiksiä etusormin (G) nenän alta sivuille vedettävien viivojen. Sama opiskelija kuvaili ensimmäisessä tuotoksessa kissan viiksiä laajoilla liikkeillä (Kuva 3), ja toisessa tuotoksessa lyhyemmällä liikkeillä. (Kuva 4)



Kuva 3. Kissan pitkät viikset.



Kuva 4. Kissan lyhyet viikset.

Yksi opiskelija kuvaili kissan kolmella erilaisella peräkkäisellä eleellä, eli hän kuvaili kissan korvia pään sivuilla olevilla kuperilla kämmenillä, silitti oikealla kädellä vasenta kädenselkää sormiin päin ja kuvaili tassun nuolemistapaa ikään kuin nuolaisemalla tassua. Tällaiset useamman eleen kokonaisuudet, joilla kuitenkin kuvailtiin yhtä tarkoitetta, kuten tässä kissaa, olen luokitellut yhdeksi kuvailevaksi eleeksi eikä kolmeksi erilliseksi eleeksi.

Yksittäiset eleet ja kuvat eivät välttämättä kerro, mistä eläimestä on kyse, mutta tilanneyhteys ja tarinan tunteminen varmistavat oikean tarkoitteen. Toisissa tuotoksissa suun liikkeet ovat eleessä eli viittomassa mukana, mistä voi sanahahmon perusteella lisäksi varmistua eleen merkityksestä. Esimerkiksi kuvassa 1 voi nähdä yhden vaiheen kissa-sanahan hahmosta. Viittomissa tietysti itse viittoma suun liikkeen kanssa kertoo tarkoitteen merkityksen.

Hiirtä kuvailtiin korvien ja viiksien ja syömistavan mukaan. Hiiren pyöreät korvat syntyivät etusormella pääläelle piirrettynä pyöreänä muotona tai kuten kuvassa 5 C-käsimuodolla pääläelle ensimmäisessä tuotoksessa. Lisäksi C-käsimuodolla hiiren korvia kuvaileva opiskelija kuvasi hiiren nakertavaa syömistapaa suun ja käsien liikkeellä. (Kuva 6) Hän siis tuotti kaksi erilaista elettä peräkkäin kuvaillessaan hiirtä. Lisäksi hiiren pienuutta osoitettiin vetämällä hartiat kasaan, siristämällä silmiä ja suipistamalla suuta ikään kuin nakertaen jotakin hampaillaan niin kuin pienet jyräjät näyttävän tekevän. Myös kolme muuta opiskelijaa kuvasi hiiren syömistapaa, joista esimerkkeinä kuva 7 ensimmäisestä tuotoksesta ja kuva 8 toisesta tuotoksesta.



Kuva 5. Hiiren pyöreät korvat.



Kuva 6. Hiiren nakerruksen kuvailu.



Kuva 7. Nakertava hiiri.



Kuva 8. Hiiren kuvailu.

Yksi opiskelija kuvasi hiiren viikset samoin kuin kissan viikset, mutta lyhyempinä etusormien (G) vetoina nenän alla. Hiiren korvat sama opiskelija kuvasi yhtä suurilla liikkeillä kuin kissan suipot korvat mutta pyöreinä etusormen kaariliikkeinä. Oleellisin ero kissan ja hiiren kuvailussa oli, että kissasta kuvailtiin korvat ja hiirestä sen syömistapa. Toisissa kerrontatuotoksissa kolme opiskelijaa kuvaili hiirtä ja kissaa viittoman lisäksi kuvailevalla eleellä. Ensin viitottiin KISSA + kuvaileva ele ja HIIRI +kuvaileva ele tai toisinpäin.

4.3.1.2. Paikan kuvailu

Paikalla näissä opiskelijoiden elokerronnan tuotoksissa tarkoitan riippumattoa ja puuta. Animaation tarina keskittyy näihin paikkoihin: Riippumatto on kiinnitetty puunrunkoihin. Hiiri nukkuu riippumatolla, jota kissa heilauttaa. Hiiri lennähtää puun oksalle ja

valuu sieltä puun rungon sisällä takaisin matolle, jolle kissa on käymässä nukkumaan.

Ensimmäisessä tuotoksessa kolme opiskelijaa kuvaili puusta puun runkoa ja pehkomaista oksistoa kuvailen runkoa molempien käsien vastakkaisilla mutta erillään olevilla B-käsimuodoilla alhaalta ylös suuntautuvalla liikkeellä, joka ylhäällä kaartui edelleen molempien käsien B-käsimuodossa kaarevana liikkeenä sivuille.

Yksi opiskelija kuvaili ensimmäisessä tuotoksessa puun niin, että aluksi kädet olivat A-käsimuodossa ja sitten sormet aukesivat 5-käsimuotoon. (Kuva 9)



Kuva 9. Puu lehvistöineen.

Ensimmäisessä tuotoksessa yksi ele oli terävälatvaista kuusta muistuttava puu, jonka kuvailussa kädet olivat B-käsimuodossa toisiaan vasten, mutta vain sormenpäät koskettivat toisiaan. (Kuva 10)



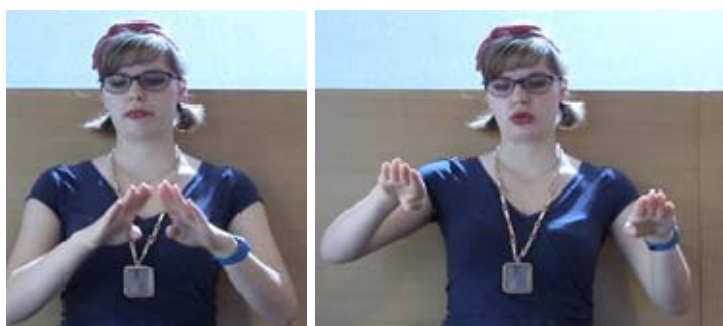
Kuva 10. Puu terävälatvaisena.

Riippumaton kuvailu oli kaikilla omannäköisensä. Riippumattoa kuvailtiin pussilaan olevana kaarimuotona etusormella (Kuva 11) tai esimerkiksi yhden tai kahden kä-

den B-käsimuodolla (Kuva 12) ja C sormet suorina -käsimuodolla edestä sivuille levityvänä tasona (Kuva 13). Kuva 11 on ensimmäisestä tuotoksesta ja kuva 12 ja 13 toisista tuotoksista. Kuvassa 12 näkyy suun liikkeessä matto -sanana hahmo mattoa kuvailtaessa.



Kuva 11. Riippumatto etusormella kaaren muotoisena.



Kuva 12. Riippumatto B-käsimuodolla.



Kuva 13. Riippumatto C sormet suorina -käsimuodolla.

Yksi opiskelija kuvaili riippumaton kahdella kädellä (B) keskeltä sivuille menevänä tasona kämmenet alaspäin ja lisäksi hän piirsi maton muotoiset ääriviivat eteensä B-käsimuodolla. Kuvassa 14 kahden käden B-käsimuotoiseen maton kuvailuun liittyi kehon heijaava eteen-taakse -liike eli liike tehtiin siinä suunnassa, jossa riippumatto todellisuudessa liikkuu. Animaatiossa riippumatto on paikallaan hiiren siinä nukkuessa.



Kuva 14. Kahden käden riippumatto ensimmäisessä tuotoksessa.

Toisissa tuotoksissa puun kuvailu muuttui PUU-viittomaksi. Yksi opiskelija kuvaili viittoman lisäksi vielä puun rungon toisessa tuotoksessa. Riippumaton kuvailu pysyi toisissa tuotoksissa samanlaisena kuvailevana eleenä kuin ensimmäisissä tuotoksissa.

4.3.1.3. Toiminnan kuvailu

Elekerroissa toimintojen kuvailu jakautui karkeasti niin, että hiiren toimintoja kuvattiin kuvailevilla eleillä ja kissan toimintoja esitettiin pantomiimisesti. Hiiren toiminnat eli hiiren nukkumisen ja lentoradan matolta puun oksalle ja sieltä alas liukumisen takaisin matolle olen luokitellut kuvaileviksi eleiksi.

Hiiren nukkumista kaikki kuvailivat ”kämmenet vastakkain posken alla” -eleellä ja silmät kiinni. (Kuva 15) Viittomakielen sanakirjassa ei tällaista nukkumista tarkoittavaa elettä ole kuvattu. Kuvassa 15 opiskelija keinui edestakaisin nukkumista kuvailevan eleen aikana. Tämä mielestäni kuvaa sitä, että paikkana on keinuva riippumatto.

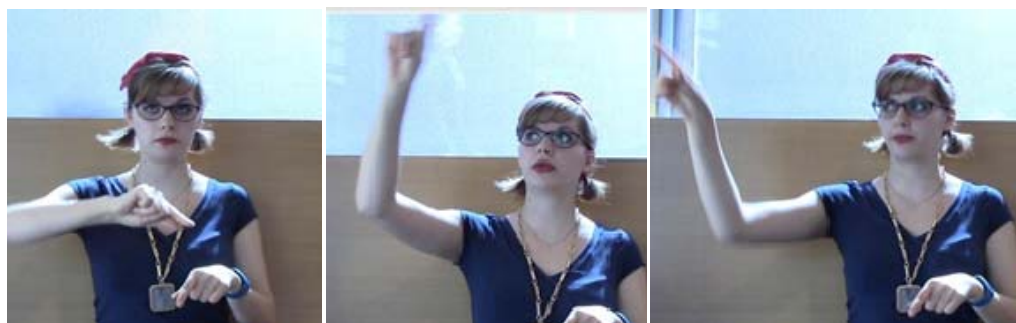


Kuva 15. Nukkumista kuvaileva ele.

Nukkuminen kuvailtiin toisissakin tuotoksissa ”kämmenet vastakkain posken alla” -eleellä. Myös ilme oli kaikilla tyynen rauhallinen kuten hiirellä. Kissan nukkumaan käyntiaikeen kuvailussa kaksi opiskelijaa käytti kyseistä nukkumista kuvailevaa elettä.

Hiiren ponnahtamista matolta puuhun ja sieltä alastuloa kuvataan animaatioissa ajallisesti pisimpään (18 sekuntia). Hiiren reitti puusta alas oli monivaiheinen. Hiiren lentorataa kuvattiin erilaisin käsimuodoin ja erilaisilla liikeradoilla. Tämän tilanteen kuvailuissa oli eniten vaihtelua opiskelijoiden välillä. Sekä ensimmäisessä että toisessa tuotoksessa hiiren alkulentoa matolta puuhun kuvasi neljä opiskelijaa etusormella (G) tehtävällä laajalla kaarella edestä yläoikealle. (Kuva 16) Ensimmäisessä tuotoksessa yksi opiskelija ei kuvaillut tätä tilannetta millään tavalla, mutta toisessa tuotoksessa hänkin käytti etusormella (G) tehtävää kaartavaa liikettä hiiren lentorataa kuvatessaan.

Kuvassa 16 voi nähdä, kuinka katse jo ennen sormen liikkeen alkamista on suuntautunut ylös, ja katse seuraa koko ajan oletettua lentorataa. Ennen lentoradan kuvailua, opiskelija on viittonut HIIRI, ja toinen käsi jää HIIRI-viittoman käsimuotoon koko lentorataa kuvailevan toisen käden liikkeen ajaksi. Kun lentorataa kuvailevan käden käsimuoto muuttuu, muuttuu samalla toisen käden HIIRI-viittoman käsimuoto.



Kuva 16. Hiiren kaartamisliike matolta puuhun.

Toisissa tuotoksissa hiiri päätyy ilmalennon jälkeen puuhun (Kuva 17), oksalle (Kuva 18) tai linnunpesään (Kuva 21c). Kahta ensimmäisen kerronnan tuotosta lukuun ottamatta kaikki opiskelijat kuvailivat hiiren ilmalennon päätyminen puuhun niin, että kuvailevan liikkeen jälkeen käsi teki pienen pudotusliikkeen alaspäin. Etusormella tehdyn kaartavan liikkeen lopuksi käsimuoto pysyi samana (G) tai muuttui käsimuotoon kaareva 5 tai B, jolla tehtiin pieni liike alaspäin.



Kuva 17. Hiiri päätyy puuhun.



Kuva 18. Hiiri päätyy oksalle.

Tämä johonkin paikkaan päätyminen on merkitykseltään osoituksen kaltainen, koska ele osoittaa, mihin päädytään. Ele on myös kuvaileva, koska ele näyttää tavan, jolla tekijä päätyy johonkin, ja käsimuoto kertoo kohteen (hiiren) olemuksesta jotakin.

Hiiren puusta alastuloa kuvattiin erilaisin käsimuodoin: etusormella (G), avokämmenellä (B), sormenpäät supussa (O sormet suorina), kämmenet vastakkain ja vielä niin, että käsimuoto saattoi vaihtua matkan varrella. Kaksi opiskelijaa kuvaili ensimmäisissä tuotoksissa hiiren kulun geometrisesti piirtäen etusormella (G) tai kämmenellä (B) reitin muodon, ja yksi opiskelija kuvaili hiiren matkan kieputtelevalla pujottelumaisella kämmenet yhdessä- käsimuotoisella liikkeellä, mikä osoitti matkan monivaiheisuutta. Liekö opiskelija kuvailut tällä käsimuodolla hiiren nukkumista matkan aikana, koska hiiren nukkumisen hän kuvaili ”kämmenet vastakkain posken alla” -eleellä, ja päätti hiiren matkan kuvailun suoraan nukkumista kuvailevaan eleeseen. Tämä sama opiskelija kuvaili myös toisessa tuotoksessa hiiren reitin puusta alas spiraalimaisella liikkeellä, mutta käsimuoto oli nyt kouraotteinen (kaareva 5).

Hiiri päätyy puusta takaisin matolle. Viidessä tuotoksessa kuvailtiin hiiren matkan pysähtyminen matolle etusormen (G) muotoisena (Kuva 19 toinen tuotos) ja kahdessa

tuotoksessa avokämmenen (B) muotoisena (Kuva 20a ensimmäinen tuotos ja 20b toinen tuotos). Muina käsimuotoina matolle päätyminen kuvailuissa olivat kaareva 5, 5 ja molemmat kämmenet vastakkain (B). Kuvassa 21b opiskelija nojautuu taaksepäin ja pudottaa molemmat kämmenensä kuvitellulle matolle. Hän osoittaa ilmeellään, kuinka hiiri nukkuu edelleen tyytyväisenä.



Kuva 19. Hiiri liukuu puusta riippumatolle.



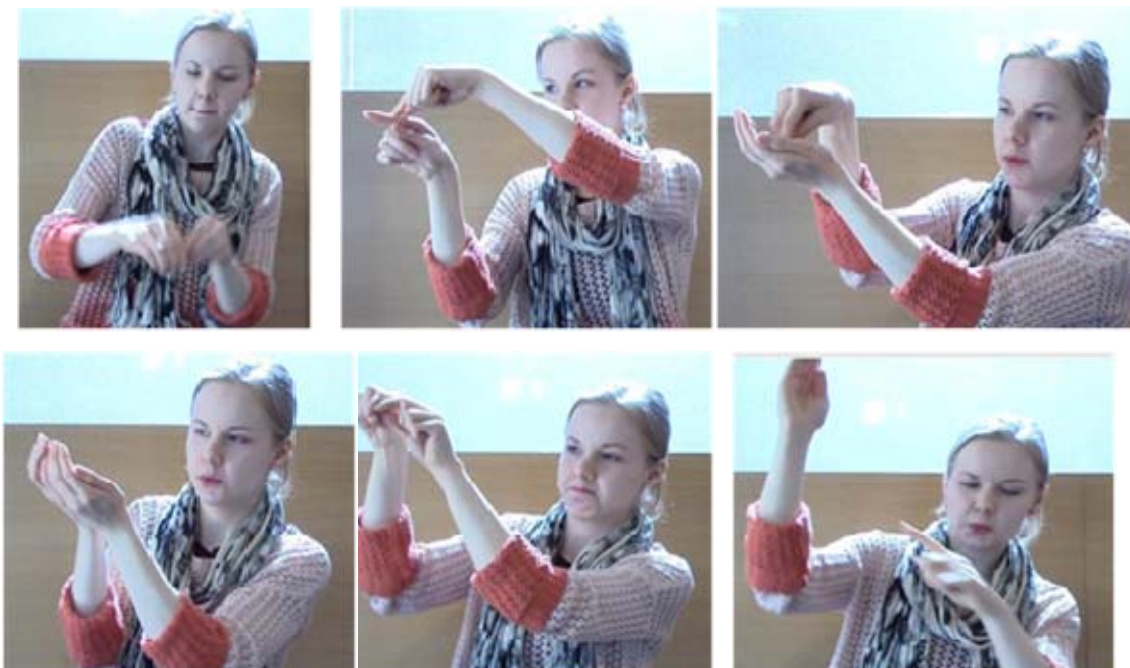
Kuva 20a. Hiiri tupsahuttaa riippumatolle.



Kuva 20b. Hiiri tömpsähtää riippumatolle.

Nämä matolle päätyvät paikallistavat eleet ovat vastaavanlaisia kuin kuvailtaessa hiiren päätyminen puuhun. Näissä eleissä on joko selvästi erilainen käsimuoto kuin hiiren alas liukumista kuvaavassa eleessä, tai käsimuoto voi olla sama, mutta lopussa käsi tekee pienen nousun ylös ja laskeutuu napakasti alas.

Toisessa tuotoksessa yksi opiskelija kuvaili hiiren lentoradan ja alastulomatkan neljällä erilaisella käsimuodolla seuraavaan tapaan: Hiiri ponnahtaa matolta sormet alaspäin supussa (Kuva 21a), putoaa oksalle etusormena (Kuva 21b), ja siellä olevaan linnunpesään sormet supussa (Kuva 21c) ja liukuu siitä koverilla kämmenillä (Kuva 21d) alaspäin hetken aikaa muuttuen HIIRI-viittoman (molemmat etusormet vierekkäin) käsimuodoksi (Kuva 21e) ja palaa etusormena alas matolle (Kuva 21f).



Kuva 21a-f. Hiiren matka matolta puun kautta takaisin matolle.

Nämä eri käsimuodoilla toteutetut liikkeet kuvaavat hiiren reittiä eri paikassa eli ilmassa, pesässä, rungon sisässä ja riippumaton narulla. Kuvassa 22f oikea käsi kuvaa puuta, jonka kolosta hiiri liikkuu maton kiinnitysnaurulle ja sitä pitkin matolle.

Edellä käsimuoto vaihtui paikan mukaan, ja mielestäni muutamissa tapauksissa muiden opiskelijoiden tuotoksissa hiiren alastuloa kuvaavan käsimuodon valinnalla kerrottiin esimerkiksi, että hiiri nukkuu koko ajan, kun kädet olivat nukkuma-asentoa kuvailevassa kämmenet vastakkain -asennossa, ja että nimenomaan hiiri tulee alas, kun sormet olivat HIIRI-viittoma -asennossa (molemmat etusormet vierekkäin). Kun käsi tai kaksi kättä liukuivat alas kaareva B -käsimuodossa, oletettavasti kuvailtiin linnunpesää, jossa hiiri oli, eikä hiirtä, joka oli linnunpesässä. Viittomakielessä samaa kohdetta voi edustaa erilaiset käsimuodot eli klassifikaattorit riippuen siitä, mitä piirteitä viittoja haluaa tuoda kohteesta esiin (Takkinen 2008: 26).

Myös puhe-eleet ovat erilaisia puhujansa mukaan. McNeill (1992: 106–108) mainitsee, että samaa asiaa kuvatessaan eri ihmiset elehtivät eri tavalla. Hänen tutkimusaineistonsa virikkeenä olleessa sarjakuvassa (Sylvester and Tweety) kissa yrittää saavuttaa linnun kiipeämällä ylös syöksytorvea pitkin. Tätä kissan ylöspäin menoa viisi henkilöä

kuvasi erilaisilla käsimuodoilla sen mukaisesti, mitä he halusivat tarinassa korostaa. (Kuva 22a-e) Emmorey (1999: 140) pitää tällaisia puheen kanssa yhtä aikaa esiintyviä eleitä symbolisina, koska ne saavat merkityksensä puheesta, eikä merkitys ole eleissä itsessään.



Kuva 22a-c. Sylvester-kissan meno syöksytorvessa ylös päin.

a) he tries going [up the inside] of the drainpipe *Iconic: hand rises up with the index finger extended, depicting the character rising and possibly the interiority of the pipe.* (Kuva 22a) McNeillin (1992: 111) mukaan oleellinen seikka kyseisessä eleessä on ylöspäin menevä liikkeen suunta.

b) he tries climbing up the [drainspout] of the building *Iconic: hand rises up with first and second fingers wiggling, depicting the character's rising and clambering movements.* (Kuva 22b) Tässä eleessä edellisen eleen ylöspäin menemisen lisäksi korostetaan kissan jalkojen heiluvaa liikettä sen kiivetessä ylös (mts. 111).

c) and he goes [up THROUGH] the pipe this time *Iconic: hand rises up in the basket-like shape, depicting the character rising up and the interiority of the pipe.* (Kuva 22c) Liike kuvaa kissaa, sormien suunta ylöspäin menemistä ja käsimuoto onttoa tilaa. Tällaisen eleen McNeill sanoo olevan synteettinen ele, koska siinä eri merkitystä kantavat segmentit on niputettu yhteen. (mts. 111)



Kuva 22d. Sylvester-kissan meno syöksytörvessä ylös päin.

d) this time he tries to go up in [side] the rain gutter you know [...] [barrel]ing up through it *Iconic: hand rises with index finger pointing (like speaker 1), fist-hand shows barreling, fist-hand flexes backward at wrist, showing character rising.* (Kuva 22d) Käden kiertoliikkeellä kuvataan vauhdikasta menoa putkessa ja etusormen ylöspäin osoituksella suuntaa. Niin käden kiertoliike kuin jalkojen heiluttelua kuvaava liike kohdassa b) ovat kertojen kuvittelua, sillä sarjakuvassa kissa on näkymättömissä putkessa. (mts.112).



Kuva 22e. Sylvester-kissan meno syöksytörvessä ylös päin.

e) he tries [climbing] up the rain barrel *Iconic: hand flexes backward, showing the character rising upward.* (Kuva 22e) Kämmenen kohoasento kuvaa ylöspäin menemistä. Tässä sanallisesti ”kiipeäminen” kuvaa enemmän kissan liikettä kuin ele (mts. 112).

Kuvailevilla eleillä on kyky ilmaista oleelliset piirteet puhumisen yhteydessä. Eleet ilmaisevat todelliset ajatukset sen takia, kun niillä ei ole standardimuotoja eikä sääntöjä. Puhujan sen hetkiset merkitysrakenteet muotoilevat kunkin eleen tilanteessa. Eleitä tarkkailemalla päästään lähemmäksi toisen ihmisen ajatusta. (McNeill 1992: 132)

4.3.2. Osoitukset

Puheena oleva kohde merkitään tai paikannetaan osoituksella. McNeillin (1992: 80) mukaan tavallisin osoitus tehdään etusormella, mutta osoitus voidaan tehdä muullakin kehon osalla. Opiskelijoiden elekerronnoista osoituksiksi luokittelemani eleet ovat etusormiosituksia ja tarkoitukseltaan demonstratiivisia eli eleen voisi suomentaa 'tuo – tuossa'. Opiskelijoiden ensimmäisissä tuotoksissa osoituksia oli vähän suhteessa muihin eleisiin. Osoitukset lisääntyivät hiukan toisissa tuotoksissa. Ensimmäisissä tuotoksissa osoituksia oli 5 % ja toisissa tuotoksissa 7 %.

Tyypillistä etusormiosoitusta käyttää opiskelija kuvassa 23 osoittaessaan hiirtä matolla kysyvän ihmettelevä ilme kasvoillaan. Katse seuraa osoituksen suuntaan.



Kuva 23. Hiiri on tuossa!?



Kuva 24. Hiiri on tuossa.

Kuvassa 23 opiskelija on kissan roolissa. Kissa näkee hiiren matolla, ja opiskelija viitto: os-HIIRI- nukkua-os. Molemmissa osoituksissa osoitus on lähinnä demonstraatiivinen samoin kuin myöhemmin opiskelijan viittoessa: MITÄ-os-HIIRI-os tilanteessa, jossa kissa on asettautumassa nukkumaan matolle, mutta kuulee selkensä takaa kuorsauksen äänen ja vilkaisee olkansa yli matolle ja huomaa siinä hiiren. Molemmat osoitukset ennen ja jälkeen viittoman suuntautuvat samaan paikkaan. Kuvassa 24 opiskelija osoittaa hiiren paikkaa matolla molempien käsien vierekkäisillä etusormilla. Oletettavasti hän teki osoituksen kahdella sormella, koska ennen osoitusta hän oli viittonut HIIRI, joka viitotaan kahdella vierekkäin olevalla etusormella. Kuvat 23 ja 24 ovat toisesta tuotoksesta.

Yksi opiskelija käytti ensimmäisessä tuotoksessa kolmea etusormiosoitusta niin, että edeltävästä eleestä toinen käsi jäi paikalleen ja toisen käden etusormella osoitettiin siihen. Esimerkiksi opiskelija kuvaili: hiiri – nukkua ja sitten riippumatto, jossa kämmenet (B) olivat ylöspäin oikean käden sormet vasemman käden sormien päällä. Tämän jälkeen oikea käsi jäi edelliseen asentoon (B) ja vasen etusormi (G) osoitti oikeaa kämmenstä ja palautui B-käsimuotoisena takaisin toisen käden sormien päälle eli takaisin riippumattoa kuvaavaan eleeseen. Hän kuvaili hiiren palautumista matolle ilmalennon jälkeen samalla tavalla tehden ensin riippumattoa kuvaavan eleen, josta toinen käsi jäi matoksi ja toisen käden etusormella osoitti hiiren paluun matolle. (Kuva 25) Hiiren lennähtämistä puuhun osoitetaan toisessa tuotoksessa etusormella kuvassa 26.



Kuva 25. Osoitetaan hiiren paluuta riippumatolle



Kuva 26. Osoitetaan hiirtä puussa.

Aineistoesimerkkien perusteella demonstratiivinen osoitus, joka tehtiin etusormiosoituksena, seurasi nominia eli tässä tapauksessa tekijää (hiirtä). Esimerkiksi kuvissa 23 ja 24 opiskelija on viittonut ensin HIIRI ja osoittaa sen olevan ”tuossa (matolla)”, mutta kuvassa 25 ja 26 etusormiosoitusta on edeltänyt hiiren toimintaa kuvaava ele, ja sen jälkeen osoitetaan paikka, johon hiiri päätyi. Näissä jälkimmäisissä tapauksissa osoitus on merkitykseltään hiukan erilainen kuin edellisissä.

Vermeerbergen ja Demey (2007: 267) mainitsevat flaamilaisessa viittomakielessä joitakin osoittavia eleitä kutsuttavan predikaateiksi, koska viittoma ilmaisee muun muassa kohteen liikkeen, suunnan tai paikan merkityksessä ”sijaitsee jossakin”, ”suuntautuu johonkin” tai ”liikkuu jotakin kohti”, ja käsimuoto voi olla jokin muu kuin osoituk-

nessa perinteisesti käytettävä etusormiosoitus. Myös Gullberg (1998: 94) on omassa tutkimuksessaan, jossa hän tarkastelee, kuinka eleet liittyvät puhekieleen tai korvaavat puuttuvaa toisen kielen ilmausta, katsonut tällaiset paikkaan kohdistuvat sijaintia tai liikkettä kuvaavat eleet osoituksiksi.

Edellä mainitun kaltaisia eleitä, jotka elekerronnassa tehtiin toimintaa kuvaavan liikkeen lopussa joko erilaisella käsimuodolla kuin itse liike tai samalla käsimuodolla, mutta pienellä alaspäin tehtävällä liikkeellä, olivat opiskelijoiden tuotoksissa eleet, jotka seurasivat liikkeen päättymistä *puuhun*, *oksalle*, *pesään* tai *riippumatolle*. Nämä erilaisilla käsimuodoilla tehdyt eleet vastaisivat puhekielessä paikallissijapäätteitä. Lisäksi kyseisen kaltaiset eleet elekerronnassa ovat viittomakielessä tyypillisten kuvailevien viittomien tai klassifikaattorirakenteiden kaltaisia, ja niistä tarkemmin sellaisia, joissa tietty käsimuoto on kokonaista kohdetta kuvaava ja liike kontaktiliike.

4.3.3. Ilmeilyt

Olen eritellyt opiskelijoiden tuotoksista tekijöiden tuntemuksia ilmaisevat eleet, jotka tuotettiin pelkästään ilmeillä tai sellaisilla ilmeillä, joissa on mukana ilmettä tehostavat käden liikkeet. Tämänkaltaiset eleet nimeän ilmeilyiksi, koska osassa niistä on mukana käden liikkeitäkin. Ilmeilyiksi nimeämäni eleet ja pantomiimiset eleet ovat kovin samankaltaisia. Ilmeilyihin laskin kuitenkin sellaiset eleet, joissa ilme korostaa kissan tuntemuksia ja pantomiimeihin sellaiset eleet, joissa kissan tekotapa tai toiminta korostuu. Molemmissa tuotoksissa ilmeilyitä oli kaikkiaan 7 %.

Sanallisesti olen kuvaillut opiskelijoiden ilmeitä sen mukaan, minkä tuntemuksen ne mielestäni välittävät. Kasvojen ilmeitä ja tiettyjä tunneilmaisuja tutkineena Ekman ja Friesen (2003: 19) sanovat, että tunteiden ilmaisua kuvaavat sanat ovat sanoja, mutta ilmeet aitoja, ja kasvot välittävät paremmin tietoa tuntemuksista kuin sanat. Olen kuvaillut näitä opiskelijoiden ilmeitä ja niiden ilmaisemia tuntemuksia sanallisesti, mutta kuvaesimerkit ilmeilyistä välittävät tuntemuksen tarkemmin.

Filmissä hiiri nukkuu koko ajan ja myös ilme pysyy koko ajan samanlaisena eli tyytyväisenä. Opiskelijat kuvailivat hiiren tyytyväisyyden omalla tyytyväisellä ilmeel-

lään, eli silmät ovat kiinni, pää kallistuu hieman sivulle ja suupieliin nousee pieni hymyn kare. Muut ilmeilyt liittyvät kissan tuntemuksiin.

Tarinan alussa kissa katsoo matolla nukkuvaa hiirtä vihaisesti, koska hiiri on valloittanut maton, jolle kissa itse on aikonut asettua. Kissan vihaisuuden opiskelija näyttää ilmeellään. (Kuva 27 toinen tuotos) Vihaa osoitettaessa kulmat rypistyvät, luomet jännittyvät, katse on tuijottava, huulet ovat tiukkana tai kulmikkaassa muodossa, sanoo Ekman ja Friesen (2003: 82). Tällaisena tiukkailmeisenä kissa näyttäytyy filmissä, mutta kukin opiskelija on näkemyksensä mukaisesti ilmehtinyt kissan mielenlaatua eli näyttänyt kissan vihaisuuden, suuttumuksen, ihmettelyn, mietinnän tai hämmästyksen, kun kissa huomaa hiiren riippumatolla. Müller (2013: 211) mainitsee, että länsimaisessa kulttuurissa vihaa ja raivoa osoitetaan symbolisesti yhteen puristetuilla nyrkeillä, jotka takovat ilmaa tai vaikkapa pöytää. Yksi opiskelija kuvailee kissan vihaisuutta aivan samalla tavalla täristäen nyrkkejään ilmassa, silmät tiukasti kiinni hampaita kiristellen. (Kuva 28 ensimmäinen tuotos)



Kuva 27. Kissa vihaisena. Kuva 28. Kissa täristää nyrkkejään. Kuva 29. Kissa mietteliäänä.

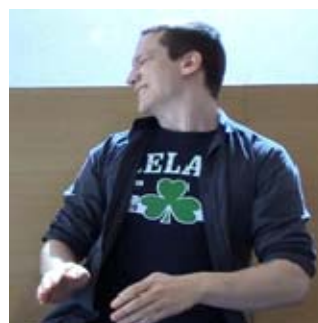
Filmissä kissalla on ilkeä ilme sen pohdittaessa, miten saisi hiiren karkotetuksi matolta. Yksi opiskelija osoitti sen vilkaisemalla vasemmalle yläviistoon viekas ilme kasvoillaan. Toinen opiskelija kuvaili kissan miettimistä sivelemällä etusormella ja peukalolla (L) leukapieliään pohtiva ilme kasvoillaan toisessa tuotoksessa. (Kuva 29)

Animaation lopussa kissa hämmästyttää ensin, kun kuulee kuorsauksen äänen taakseen matolta, vilkaistuaan taakse ja huomattuaan hiiren matolla ilme muuttuu hetkeksi varovaiseksi ja uudelleen vilkaistuaan ilme muuttuu säikähtyneeksi. Kahden opiskelijan tuotoksista olen tulkinnut ilmeen lähinnä säikähdykseksi, esimerkiksi kuva 30 en-

simmäisessä tuotoksessa. Kyseisessä ilmeessä kädet ovat nousseet kyynärtaipeesta ylös ja kämmenet ovat avoimina ulos päin; samanlaisen liikkeen, mutta kädet nyrkissä, teki toinenkin opiskelija samaista tilannetta kuvaillessaan. Ekmanin ja Friesenin (2003: 62) mukaan tällaisessa ilmeessä sekoittuvat pelko ja yllätys, ja pelko näkyy vain silmissä, jotka ovat toisella tavalla auki kuin yllättyneessä ilmeessä. Kendonin (2004: 225) eleperheiden mukaan kämmenet ulos päin osoittaa kielteisyyttä, torjumista, mikä osoittaisi tässä opiskelijoidenkin eleessä torjumista tarkoittaen, että ”ei tuota hiirtä enää”, ”pois”. Kuvassa 31 toisessa tuotoksessa tuntemus on harmistunut ”ei voi olla totta, se on siinä taas”, kun kissa huomaa hiiren olevan taas matolla.



Kuva 30. Kissa säikähtää.



Kuva 31. Kissa harmistuu.

Kuvassa 32 opiskelija osoittaa ilmeellään kissan ihmettelyn, kun hiiri onkin taas matolla. Yllättyneessä ilmeessä kulmat nousevat ylös, otsassa on rypyt, silmät ovat suurina, leuka putoaa alas, huulet erkanevat toisistaan (Ekman 2003: 37).



Kuva 32. Kissan pöllämystynyt ilme.



Kuva 33. Huomautusele.

Elekerronnassa yhtä opiskelijan elettä kuvailisin kertojan välirepliikiksi. Opiskeli-

ja oli kertonut, että kissa on aikeissa käydä nukkumaan matolle, sitten hän nosti etusormen pystyyn, nojautui kehollaan eteenpäin, silmät suureni ja huulet puristuivat napakasti yhteen (Kuva 33), ja jatkoi kertomalla, että hiiri olikin palautunut takaisin matolle, joten kissan nukkumaan käyminen ei onnistuisikaan. Kuvan 33 ilmeilyn voisi suomen-
taa ”mutta, huomatkaa”. Kerronnassa on ikään kuin hetken tauko, jolla vastaanottajalle kerrotaan, että tarinan etenemisessä on käänne. Kuvat 32 ja 33 ovat ensimmäisestä tuotoksesta.

4.3.4. Pantomiimiset eleet

Pantomiimisiin eleisiin kuuluvat myös ilmeet, mutta pantomiimiksi luokittelemisani eleissä oleellista on toiminnan aktiivinen suorittaminen nähdyn kaltaisesti. Pantomiimissa ollaan jonkun toisen roolissa ja näytetään omalla tekemisellä se, mitä toinen tekee tai miten jonkin toimii. Elekerronnan tuotoksissa opiskelijat näyttivät omalla kehollaan, käsillään ja ilmeillään hahmojen toimintoja. Pantomiimisten eleiden määrä ensimmäisessä tuotoksessa oli 14 % ja toisessa tuotoksessa 8 %.

Liddell (2003: 157) mainitsee käsitteen *constructed action* (konstruoitu toiminta) ja vertaa sitä McNeillin (1992: 191) esittämään puhujan kuvaukseen Tipiä pudottamassa keilapalloa syöksytorveen, eli puhuja kaksin käsin ikään kuin pitelee ja työntää alas jotakin isoa pyöreää esinettä (ikoninen ele). de Ruiterin (2000: 291) mukaan tämä on pantomiiminen ele. Tällainen konstruoitu toiminta ei kuitenkaan ole suora kopio hahmon toiminnasta vaan kertojan konstruktio jonkun toisen toiminnasta. Konstruoitua toimintaa viittomakielessä on tutkinut myös Jantunen (2017: 82) ja havainnut, että mitä konventionaalisempaa kerronta on, sitä vähemmän siinä on konstruoitua toimintaa. Tällaisia konstruoituja elerakenteita on niin viittomakielessä kuin puhekielessä, sanoo Liddell (2003: 158).

Opiskelijoiden kerronnassa kissan toiminta ei ole imitointia eikä jäljittelyä, vaan näytetään ilmeillä ja liikkeillä se ajatus, mitä hahmo näyttää tekevän. Spontaanissa eleilmaisussa ei ole oikeaa tai väärää tapaa kuvata jokin asia.

Useimmat opiskelijoista käyttivät hiiren nukkumisesta kuvailevaa ”käden posken alla” -eleitä. Pantomiimiksi olen luokitellut puolestaan sellaisen hiiren nukkumista kuvaavan eleen, jossa opiskelijalla ensimmäisessä tuotoksessa on silmät kiinni ja kädet niskan takana. (Kuva 34) Sillä tavalla hiiri filmissäkin nukkuu.



Kuva 34. Hiiren nukkumista kuvaava pantomiiminen ele.

Muut pantomiimiset eleet ovatkin kissan toimintoja, joita esitettäessä opiskelijat olivat kissan roolissa. Riippumaton koukusta irrottamisen esittää yksi opiskelija niin, että vasen käsivarsi kuvaa puun runkoa, josta hän oikealla kädellä (kaareva V) ikään kuin nykäisee narun irti. Toisessa tuotoksessa sama opiskelija esittää irrottamisen sormisykkyrän pyörittämisellä ikään kuin aukaisisi solmua. (Kuva 35)

Filmissä kissa ottaa matosta kiinni ja heilauttaa mattoa. Kenelläkään opiskelijoista ote matosta ei ole täysin filmin kaltainen, jossa kissan kädet ovat maton kiinnitysnaarujen ympärillä perätysten, vaan opiskelijoilla kädet ovat nyrkissä vieretysten. (Kuva 36) Lisäksi filmissä kissa heilauttaa mattoa rivakasti kerran, mutta opiskelijoiden tuotoksissa kahdella opiskelijalla maton heilautus oli puistelun kaltaista eli heilautuksia oli kaksi tai enemmän. Maton heilautusliike oli kuitenkin kaikilla voimakas.

Maton heilautuksessa on A-käsimuotoinen käsittelykäsimuoto (Takkinen 2008: 24). Gullberg (1998: 98) mainitsee omasta eleistä tarkastelevasta tutkimuksestaan esimerkin, jossa henkilö pitelee A-käsimuotoisilla käsillä kuviteltua paperiarkkia käsissään. Tällaisen eleen Gullberg nimeää täysin miimiseksi (*true mime*).



Kuva 35. Kissa irrottaa riippumaton.



Kuva 36. Ote riippumattoa heilautettaessa.

Animaatiossa kissa nukkumaan käydessään ensin haukottelee ja venyttelee käsiään ja sitten ikään kuin vetää molemmilla käsillään peittoa päälleen samalla kun on kallistumassa selälleen makuulle. Nukkumaan käyntiaietta kuvaavat opiskelijoiden eleet eivät suoraan jäljittele edellä mainittuja kissan liikkeitä, mutta niissä näkyy kissan aiheet. Kaksi opiskelijaa esitti pantomiimina kissan venyttelyliikkeet kuvaillessaan kissan nukkumaan käymistä ensimmäisessä tuotoksessa. (Kuva 37)



Kuva 37. Kissan venyttelyliikkeet

Muutamit opiskelijat kuvasivat kissan nukkumaan käyntiaikeita muun muassa käsien asettamisella niskan taakse (Kuva 38) tai posken alle (Kuva 39) ja kallistumisella taakse päin. Nämäkään eleet eivät jäljittele filmissä nähtyjä kissan liikkeitä vastaavassa tilanteessa.



Kuva 38. Kissa aikeissa käydä nukkumaan.



Kuva 39. Kissa aikoo nukkumaan.



Kuva 40. Kurkistus olan yli matolle.

Kaikki opiskelijat toimivat kissan tavoin, joka vilkaisee olkansa yli kuullessaan kuorsauksen äänen takanaan. Omalla kehollaan opiskelijat tekivät kääntymisliikkeet ja ilmeillään kertoivat kissan mielenliikkeet kyseisessä tapahtumassa. Kuvassa 38 opiskelijan kädet ovat nukkuma-asennon kaltaisesti menossa niskan taakse ja silmät ovat kiinni eli hän osoittaa sen, että kissa on aikeissa käydä matolle nukkumaan. Aie keskeytyy, ja kurkistaessaan olkansa yli typertyneyt ilme kertoo jotakin olevan pielessä. (Kuva 40)

Liddell (2003: 151) kertoo viittomakielisestä tilasta ja sanoo, että viittojat muodostavat itseään ympäröivään tilaan ja jopa itseensä alueita aivan kuin olisivat joku muu. Hän mainitsee esimerkin, jossa viittoja kertoo Karvinen-sarjakuvan tapahtumista. Havainnollistaessaan Karvinen toimintaa viittoja tekee itsestään osan tarinaa eli esittää omilla kasvoillaan, ilmeillään ja kehollaan Karvista. Välillä hän voi ottaa myös Eskon roolin. Tällaista toisen hahmon osittaista tai kokonaisvaltaista roolinottoa hän kutsuu surrogaatiksi (konstruoitu toiminta) ja viittojan ympärillä olevaa tilaa surrogaattitilaksi, johon tapahtumaan liittyvät asiat on paikannettu.

Kun opiskelijat tuotoksissaan kuvasivat pantomiimisesti kissan toimintaa, niin he viittomakieltä osaamattominakin rakensivat surrogaattitilan ja toimivat surrogaatteina (esittivät konstruoitua toimintaa). Näin toimittiin esimerkiksi silloin, kun he laittoivat kädet niskan taakse, silmät kiinni ja nojautuivat taaksepäin kuvatessaan hiiren nukkumista tai ollessaan niin kuin kissa, joka tyytyväinen ilme kasvoillaan nojautuu taaksepäin aikoakseen asettua riippumatolle, mutta kuullessaan kuorsauksen äänen kurtistaa kulmiaan ihmetellen ja katsahtaessaan ihmeissään olkansa yli näkee hiiren taas matolla, ja ilme on edelleen pöllämystyneen näköinen.

4.3.5. Viittomat

Opiskelijat olivat opiskelleet viittomakieltä yhdeksän kuukauden aikana 20 opintopisteen verran eli viittomakielen perusteet oli opiskeltu toiseen tarinan kerrontahetkeen mennessä. Viittomakielen oppiminen näkyi tuotoksissa ainakin viittomien määrän lisääntymisenä. Viittomien osuus kasvoi selkeästi toisessa tuotoksessa (28 %) ensimmäiseen tuotokseen (5 %) verrattuna. Tarkoitan tässä edelleen täysin leksikaalistuneita itsenään tiettyä merkitystä kantavia viittomia.

Toisessa tuotoksessa kaikkien opiskelijoiden puuta, kissaa ja hiirtä kuvaavat eleet muuttuivat viittomiksi. (Kuvat 41, 42 ja 43) Kuvissa näkyy sanahahmo suun liikkeissä.



Kuva 41. PUU-viittoma.

Kuva 42. KISSA-viittoma.

Kuva 43. HIIRI-viittoma.

Toisissa tuotoksissa tekijästä kerrottaessa kolme opiskelijaa tuotti sekä kuvailevan eleen että viittoman, kuten kissa = viikset + KISSA tai korvat + KISSA. Myös hiiri kuvattiin sekä kuvaillen että viittomana korvat + HIIRI tai HIIRI + viikset. Yksi opiskelija kuvaili ensin eleellä kissaa ja sitten ikään kuin muisti KISSA-viittoman. Viittoma tavallaan varmistettiin eleellä tai toisin päin. Toisissa tuotoksissa esiintyi PUU-, KISSA- ja HIIRI-viittomien lisäksi viittomat ALUKSI, RAUHA, EI-TYKÄTÄ, VIHAINEN, TAAS, KÄVELLÄ, LINTU, MINÄ, MITÄ, KAKSI, OKSA. Ensimmäisissä tuotoksissa kaksi opiskelijaa käytti viittomia: KISSA, NÄHDÄ, KATSOA.

Yksi opiskelijoista käytti toisessa tuotoksessa VIHAINEN-viittomaa kissan ärtymystä kuvatessaan, ja viittoman aikana ilmeellään osoitti vihaisuutta. Myös suun liikkeestä on luettavissa 'vihainen'-sanahahmo. (Kuva 44)



Kuva 44. VIHAINEN-viittoma ilmeineen toisessa tuotoksessa.

Toisen kielen opiskelussa käytettyjä eleitä tutkittaessa on huomattu, että eleiden käyttö vähenee kielen oppimisen myötä (Gullberg 1998: 78). Viittomakielen opiskelussa eleet eikä eleiden käyttö vähene, mutta eleiden tyyppi muuttuu. Opiskelijoiden toisissa tuotoksissa eleiden määrä lisääntyi ensimmäisiin tuotoksiin nähden, ja osa ensimmäisten tuotosten eleistä korvattiin viittomilla (esimerkiksi puu eleenä – PUU viittomana) tai samaa tarkoitetta kuvattaessa käytettiin sekä viittomaa että kuvailevaa elettä.

4.4. Ensimmäisten ja toisten elokerrontojen vertailua

Merkittävimmät erot opiskelijoiden elokerronnoissa oli toisien tuotoksien viittomien lisääntyminen, huulion käyttö ja eleiden järjestyksen muuttuminen. Toisissa tuotoksissa hiiren alastuloa puusta matolle kuvailtiin yksityiskohtaisemmin ja tarkemmin ja eri käsimuotoja käytettiin liikkeen kuvauksissa monipuolisemmin kuin ensimmäisissä tuotoksissa, mutta näissäkin tuloksissa oli eroja opiskelijoiden kesken. Nämä edellä mainitut muutokset voisi katsoa johtuvan viittomakielen opiskelusta.

Kaikki opiskelijat käyttivät toisessa tuotoksessa eleitä tehdessään suomenkielisiä selkeitä sanahahmoja, joita ensimmäisessä tuotoksessa ei käyttänyt kukaan. Toisissa tuotoksissa korvattiin kuvailevia eleitä viittomilla, mutta lisäksi käytettiin usein vielä viittoman jälkeen kuvailevaa elettä samasta tarkoitteesta (esimerkiksi viikset kuvailevana eleenä + KISSA-viittoma).

Opiskelijoiden toisissa tuotoksissa eleiden järjestys muuttui kerronnan aloituksis-

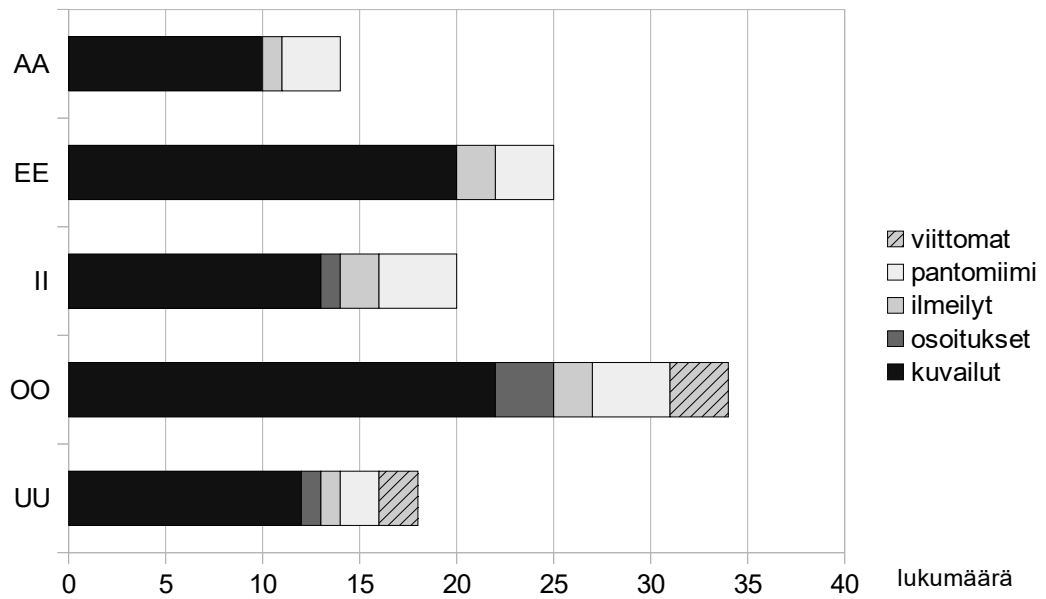
sa ensimmäisiin tuotoksiin nähden. Toisen tuotoksen aloituksessa kaikkien kertojien ensimmäinen ele oli jokin viittoma: MINÄ, KAKSI, ALUKSI ja PUU, ja näistä neljä opiskelijaa sijoitti ensin puut paikoilleen, niiden väliin maton ja sitten kuvaili nukkuvan hiiren (PUU oikea – PUU vasen – matto – hiiri – nukkua – matto) eli eleiden järjestys oli paikka – tekijä – toiminta. Ensimmäisessä tuotoksessa kaksi opiskelijaa kuvaili ensin riippumaton ja kolme opiskelijaa käytti eleitä suomen kielen sanajärjestyksen mukaisesti (*hiiri – nukkua – matto/matto-os*).

Toisissa tuotoksissa pantomiimin osuus prosentuaalisesti väheni, mutta vain yhden opiskelijan pantomiimin väheneminen vaikutti kokonaistulokseen, koska kahdella muulla opiskelijalla pantomiimisia eleitä oli molemmissa tuotoksissa saman verran ja yhdellä pantomiimiset eleet lisääntyivät saman verran kuin toisella vähenivät. Osoitukset puolestaan lisääntyivät toisissa tuotoksissa kokonaismäärää katsottaessa, mutta tähänkin lisäykseen vaikutti yhden opiskelijan huomattava osoitusten määrän lisääntyminen.

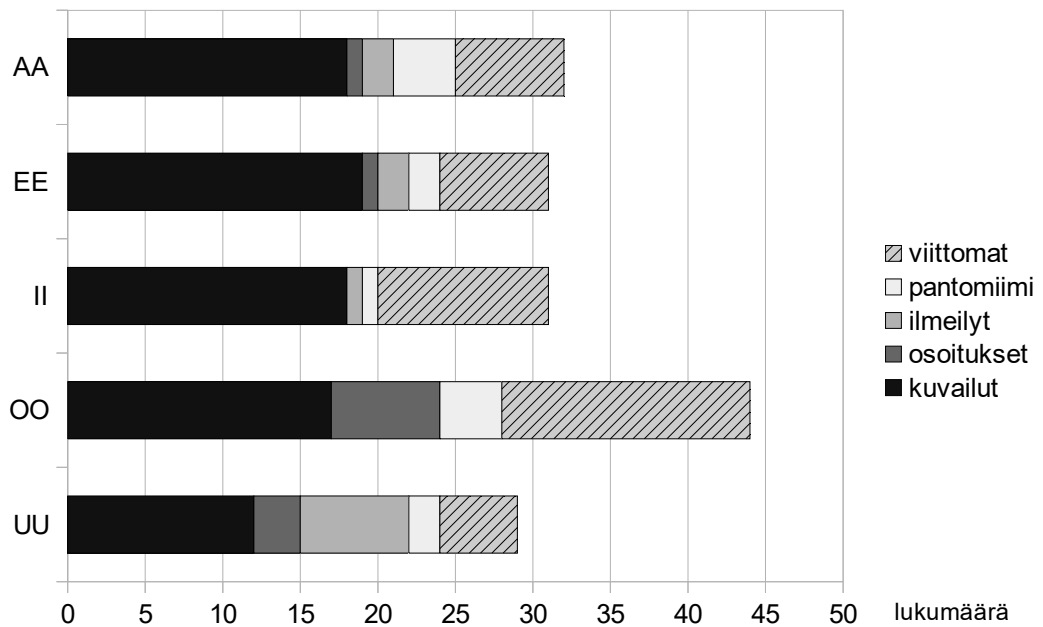
Olen koonnut kunkin opiskelijan kaikki kerronnoissaan käyttämät eleet kuvioihin 2 ja 3. Opiskelijat olen eritellyt kirjaimin (AA, EE, II, OO ja UU), ja lukuasteikon numerot tarkoittavat eleiden määrää. Kuvioista näkyy, kuinka erilaisia opiskelijoiden omat tuotokset ovat keskenään sekä toisiinsa verrattuna. Esimerkiksi ensimmäisessä tuotoksessa (Kuvio 2) opiskelija AA on käyttänyt kolmea erityyppistä elettä ja yhteensä 14:ää elettä, kun taas opiskelija OO on käyttänyt kaikkia viittä eletyyppiä ja yhteensä 34:ää elettä.

Ensimmäisessä tuotoksessa kaikki opiskelijat käyttivät eletyypeistä eniten kuvailuvia eleitä. Ensimmäisissä tuotoksissa oli toisiin tuotoksiin verrattuna enemmän opiskelijoiden keskinäistä vaihtelua eleiden määrän ja tyyppien suhteen.

Toisissa tuotoksissa eri eletyyppien käyttö lisääntyi. Kahdella opiskelijalla kuvailuvat eleet vähenivät (EE, OO) ja kahdella lisääntyivät (AA, II). Toisissa tuotoksissa eri eletyyppiä käyttivät kaikki muut paitsi opiskelija OO, jolla kuitenkin oli eniten eleitä tuotoksessaan (44 elettä). Muiden opiskelijoiden keskinäiset elemäärät tasaantuivat ensimmäiseen tuotokseen nähden. Hänellä oli myös eniten osoituksia ja viittomia sekä ensimmäisessä että toisessa tuotoksessa.



Kuvio 2. Opiskelijoiden ensimmäisen tuotoksen eleet.



Kuvio 3. Opiskelijoiden toisen tuotoksen eleet.

4.5. Puhekielen eleiden, elekerronnan ja viittomakielen yhtäläisyyksiä

Puhekielen eleiden, elekerronnan ja viittomakielen yhtäläisyyksien hakeminen ei ollut varsinaisena tutkimuskysymyksenä, mutta aineiston käsittelyn yhteydessä nämä seikat tulivat selkeästi esille. Yhteistä puhujien käyttämissä eleissä, viittomakielessä ja elekerronnassa on visuaalisuus. Lisäksi niihin kaikkiin kuuluvat kasvojen ilmeet ja kehon asennot. Myös samoja käsimuotoja käytetään niin puhekielen eleissä, elekerronnassa kuin viittomissa. Jos elekerronnan sijoittaa puhekielen eleiden ja viittomakielen väliin, se asettuu lähemmäksi viittomakieltä, koska elekerronnassa tämän aineiston ja siitä havaittujen piirteiden perusteella on enemmän yhteisiä piirteitä viittomakielen kuin puhutun kielen eleiden kanssa.

Eleiden käyttö ja muodot vaihtelevat sen mukaan, ovatko ne käytössä puhekielen vai viittomakielen ohessa vai itsellisenä ilmaisuna (Kendon 2004: 325). Elekerronnassa ja viittomakielessä puhe ei ole mukana, joten niissä molemmissa tietyt ilmaisut rakentuvat visuaalisuuden pohjalta. Goldin-Meadowin (1999: 128) mukaan eleiden yksinomaisessa käytössä alkaa muodostua kieliopillisia piirteitä, jotka ovat (viittoma)kielelle tyyppillisiä ominaisuuksia. Kendon (2004: 307) mainitsee eleillä ja viittomilla olevan yhteistä ikonisuus, tilankäyttö ja klassifikaattorit. Kendon tarkoittaa tässä puheeseen liittyviä eleitä sekä puhekielisten käyttämää pelkkää eleilmaisua. Hänen mainitsemansa yhtäläisyydet näyttävät löytyvän myös tarkastelemastani elekerronnasta.

4.5.1. Ikonisuus

Ikonisuus on kuvallisuutta. Kielellinen ikonisuus on kuvanomaisuutta tai tarkemmin kielellisen merkin ja sen ulkomaailmassa olevan tarkoitteen samankaltaisuutta. Viittomakielessä esineisiin voidaan viitata hahmottelemalla käsin niiden muodon ääriivivoja ja tekemistä voi kuvailla jäljittelemällä sitä. ”Ikonisuus on luonnollista visuaalisuuteen perustuvassa viestinnässä.” (Rissanen 2006: 29, 30).

Ikonisuus tulee esille, kun näytetään jokin referentti tai sen toiminta. Eli konkreettisesti jotakin referenttiä voi koskettaa, pidellä tai osoittaa sekä havainnollistaa, kuinka se toimii. Kyse on tuolloin viittauksesta konkreettiseen tarkoitteeseen. Jos taas puheena oleva kohde ei ole läsnä, se täytyy luoda. Joku saattaa piirtää sen, joku hahmotella sen piirteitä, esittää sitä kehon asennoilla, matkia sen ääntä, esittää pantomiimisesti sen ominaispiirteitä tai esittää kohdetta itseään (olla roolissa). Näin voidaan viitata abstraktiin tarkoitteeseen. Kendon (2004: 308) mainitsee ikonisesta eleestä esimerkin, jossa puhuja M kertoo esineestä, joka on ”*as long as that*” ja samalla näyttää käsillään puheena olevan esineen muotoa ja kokoa.

Ikonisuus ei katoa, vaikka eleet muuttuvat. Ele voi muuttua viittomaksi esimerkiksi niin, että pantomiiminen ele yksinkertaistuu ja jatkuvassa käytössä voi muuttua arbitraariseksi. Kaksikälinen ele voi muuttua yksikätiliseksi ja eleen tuottamispaikaksi voi tulla neutraali tila. (Kendon 2004: 307–309)

Elekerronnassa ikonisuus tulee esille kaikissa eleissä. Opiskelijoiden tuotoksissa tekijää kuvaavat hiiri- ja kissa-eleet ovat osittain ikonisia ja kissan toiminnat pantomiimisina täysin ikonisia, koska ne ovat kuvia tarkoitteestaan. Elekerronnassa opiskelijat kuvasivat kissaa ja hiirtä niiden ominaispiirteillä (viikset, korvat; syömistapa) ja kissan toimintaa pantomiimisesti käsien ja kehon liikkeillä ja ilmeillä. Myös hiiren toiminta eli nukkuminen ja puuhun sinkoaminen ja sieltä alas liukuminen oli kuvallista esittämistä. Hiiren nukkuminen näytettiin ”kämmenet vastakkain posken alla” -eleellä, missä kuvaannollisesti kallistetaan pää tyynylle. Tämän lisäksi yksi opiskelija kuvasi hiiren ”kädet niskan takana” -nukkuma-asentoa pantomiimisesti eli hiiren todellista nukkuma-asentoa.

4.5.2. Tilankäyttö

Eleiden ja viittomien tilankäytöllisestä yhtäläisyydestä Kendon (2004: 311) mainitsee esimerkin, jossa kerrotaan kahden henkilön keskustelusta: Kun puhuja mainitsee henkilön x, hän suuntaa kätensä vasemmalle ja puhuessaan keskustelussa olevasta toisesta

henkilöstä y hän suuntaa kätensä oletetun toisen henkilön suuntaan. Jatkaessaan keskustelua, puhuja mainitessaan x:n tai y:n viittaa kädellään näille aiemmin paikannettuihin kohtiin. Näin toimitaan myös viittomakielessä, jossa tilaa käytetään paikannettaessa puheena olevat henkilöt ja kohteet, ja kerrotaan niiden välisistä suhteista

Liddell (2003: viii) korostaa viittomakielten ominaisuutena tilan käyttöä. Viittomien sijoittelu, paikantaminen ja osoitukset, kuuluvat oleellisesti viittomakielen rakenteeseen. Tilassa paikat, toiminta ja niiden väliset suhteet sidostuvat toisiinsa tiettyjen sääntöjen mukaan ja muodostavat merkityksellisiä kokonaisuuksia. Liddell (2003: xi) tarkastelee viittomakieliä kognitiivisen lingvistiikan ja mentaalisen tilan teorian pohjalta. Mentaalitilaa voi kuvata niin, että omasta ajatuksesta on mielikuva, joka lausumina ilmaistaan eli puhuja tai viittoja luo tilan läsnä olemattomille kuvitteellisille esineille tai olioille. Kuulijan tai katsojan on luotava vastaavat tilat ja kuvitteelliset osallistujat voidakseen seurata kerrontaa. Kommunikoinnissa voi syntyä ristiriita, jos vastaanottajan mielikuva onkin erilainen. Mentaalitila toimii samoin niin puhe- kuin viittomakielessä; informaatiota välittävä koodi vain on erilainen.

Edelliset kuvaukset viittomakielisestä tilankäytöstä sopivat täysin tämän työn elekerrontaan; viittomakielen paikalle voisi laittaa elekerronnan. Opiskelijat tuottivat käsien, kasvojen ja kehon liikkeillä ne mentaalitilassa luodut kuvat, jotka heille muodostuivat nähdystä filmistä. Filmissä nähdyt puut ja riippumatto paikannettiin tilaan niille kohdille, missä ne filmissäkin olivat, ja kerronnan aikana toiminta kohdistettiin niille paikoille. Esimerkiksi yksi opiskelija sijoitti puut paikoilleen ensimmäisessä tuotoksessa kuvaillen puun ensin eteensä oikealle ja sitten eteensä vasemmalle puolelle ja toisessa tuotoksessa PUU-viittoman eteensä oikealle ja vasemmalle puolelle ja maton niiden väliin. Hän ikään kuin lavasti tarinan tapahtumapaikat. Hiiren nukkumisen paikka matolla näytettiin etusormen osoituksella ja hiiren lentokaari ja alastulo oletetulta maton paikalta paikannetun puun kautta takaisin matolle erilaisin käden liikkein. Kun hiiri oli alhaalla matolla, katse suuntautui alas ja kun hiiri oli ylhäällä puussa, katse suuntautui ylös.

Tilan käyttö ja kuvaileva tekeminen näyttivät olevan luontevaa, ja niin sanotusti sisäsyntyistä tämän tutkimuksen elekerronnassa. Viittomakielen opettajat käyttävät kuvasta ja sarjakuvasta kertomista tilan käytön opettamisharjoituksena. Valmiiden kuvien käyttö tilankäytön ja tilallisuuden opettamisessa auttaa muodostamaan visuaalisia mie-

likuvia, joiden avulla viitottu teksti tuotetaan. Tilaa voi kuvailla paikantamalla eri asiat eri paikkoihin viittomalla kyseiset viittomat tiettyyn kohtaan, osoittamalla tai kuvailevilla viittomilla. (Jäntti 2005: 87)

Myös puheen yhteydessä käytetyissä eleissä tilaa, paikantamista, kuvailua tai jonkin kohteen liikkumistapaa tuotetaan viittomakielen tapaisesti, mikä näkyy McNeillin (1992: 86) tutkimuksessakin. Esimerkiksi joitakin asioita tai esineitä, joista kerrotaan tai verrataan toisiinsa, ei paikanneta päällekkäin (jos ne eivät sitä todellisuudessa ole) vaan nähdyn (mieli)kuvan mukaisesti. Myös Kendon (2004: 312) sanoo puhujien käyttävän paikoin eleitä samalla tavalla kuin viittojat, jotka käyttävät ympäröivää tilaa toimintojen suhteita kuvatessaan.

Eleiden käytössä Kendon (2004: 173) puhuu havaitsijan näkökulmasta (*observer viewpoint*) ja hahmon näkökulmasta (*character viewpoint*), mikä tarkoittaa, että havaitsijan näkökulman mukaisesti paikannetaan tilaan muun muassa kohteiden paikat ja hahmon näkökulman mukaisesti toimitaan samalla tavalla kuin kerronnan kohde eli hahmo toimii. Omassa aineistossani kertojat paikansivat tilaan esimerkiksi puut ja riippumaton havaitsijan näkökulmasta ja hahmon näkökulmasta he ilmaisivat eleellä hahmon toiminnan kuten kissan riippumaton naruihin tarttumisen ja maton heilautuksen (pantomiiimit). Maton heilautus eleenä oli mukana kolmella kertojalla myös heidän puhe-eleissään.

4.5.3. Klassifikaattorit

Puheeseen liittyvien eleiden tutkimuksessa Kendonin (2004: 318) mukaan puhutaan kuvailutekniikoista, joita puhuja käyttää kuvaillessaan kohteen kokoa ja muotoa tai hahmotellessaan kohteen piirteitä, tai kuinka kohde sijoitetaan tai kuinka kohdetta käsitellään. Näiden kuvailutekniikoiden katsotaan olevan hyvin samankaltaisia kuin viittomakielen klassifikaattorit (käsimuodot). Kendon (mts. 324) mainitsee esimerkin, jossa viittoja kertoo seinällä olevasta kuvasta ja esittää sen muodon ja asennon L-käsimuodolla, ja puhuja kertoo kakun leikkaamisesta osiin ja esittää sen syrjällään olevalla B-

käsimuodolla. Klassifikaattorit on käyttökelpoinen tapa kuvailla tarkoitteita myös puhekielessä. Klassifikaattorirakenteet ovat viittomakielelle ominaisia mutta eivät ainutlaatuisia.

Viittomakielessä on kuvailevia viittomia, jotka tietyllä käsimuodolla ja liikkeellä tuotettuina kuvaavat kohdetta kokonaisuudessaan, kohteen käsittelyä, kokoa ja muotoa tai kohteen liikettä ja paikkaa tilanteen mukaan (Takkinen 2008: 17). Liddell (2003: 261) sanoo tällaisia tilanteiden mukaan vaihtelevia viittomia kuvaileviksi verbeiksi, joissa yhdistyy leksikaalisuus ja elemäinen kuvailevuus. Singletonin ym. (1995: 228) ilman puhetta tehdyssä kokeessa henkilöt kuvasivat kohteen muotoa ja liikettä erikseen eri käsimuodoilla sekä niin, että kohteen muoto oli yhdistynyt liikkeeseen.

Kuvailevat viittomat koostuvat nominaaliosasta eli käsimuodosta ja verbaaliosasta eli artikulaatioliikkeestä. Kokonaisen kohteen käsimuodot edustavat puheena olevaa kokonaista kohdetta, ja kontaktiliike on pieni pysähtyvä liike alaspäin, joka kuvaa puheena olevan kohteen olemassaoloa tai sijaintia jossakin paikassa. (Takkinen 2008: 24, 26)

Toisessa tuotoksessa yksi opiskelija viitto: KAKSI – PUU ja PUU-viittoman jälkeen hän asetti oikean käden (kaareva L) eteensä oikealle ja vasemman käden (kaareva L) eteensä vasemmalle yhtä aikaa. Tällä kaareva L -käsimuodolla hän paikansi puut. (Kuva 45) Toinen opiskelija viitto ensin PUU-vasemmalle PUU-oikealle ja sitten käytti kaareva 5 -käsimuotoa ja sijoitti 'puun' oikealla kädellä ensin vasemmalle puolelle eteensä ja toisen oikealle puolelle. (Kuva 46) Tämäkin käsimuotoe esiintyi toisessa tuotoksessa. Näitä käsimuotoja edelsi paikka eli viittoma PUU. Tällaiset klassifikaattorit edustavat kuvailevan viittoman nominaaliosaa.



Kuva 45. Puun paikat



Kuva 46. Puun paikat 5-käsimuodolla.

Kendonilla (2004: 167, 168) on esimerkki puhe-eleen kuvailutekniikasta, jossa käytetään edellisen kaltaista kaareva 5-käsimuotoa puhe-eleenä. Esimerkissä henkilö M sanoo: ”*There used to be two cheeses in each create.*” ja asettaa samanaikaisesti molemmat kätensä kaareva 5 -käsimuotoisina eteensä sivuille nopealla pienellä pudottavalla liikkeellä. Tämän jälkeen henkilö M toistaa liikettä. Kendon sanoo näiden toistuvien liikkeiden olevan paikantavia liikkeitä (*location establishing*). Liikkeen toistamisella tarkoitettiin useita kohteita. Toistoliike tehtiin lisäksi eri kohtiin, millä osoitettiin juustojen paikka toisiinsa nähden (juustot olivat vierekkäin, eivätkä esimerkiksi päällekkäin).

Kuvaileviin viittomiin liittyvät myös ei-manuaalisuus, käden orientaatio ja artikulaatiopaikka, jossa viittoma viitotaan. Artikulaatiopaikka voi olla neutraalitulassa, passiivisessa kädessä, keholla tai päässä. (Takkinen 2008: 28) Yksi opiskelija käytti käsi-varttaan puun oksana ja kehoaan puun runkona kertoessaan hiiren liukumismatkasta oksalta matolle. (Kuva 47a-f)



Kuva 47a-f. Hiiri liikuu puun oksalta runkoa pitkin alas.

Hiiri lähtee liukumaan oksaa pitkin (47a) ja pujahtaa puun rungosta sisään, mikä osoitetaan käden liukumisena toisen käden alta (47b). Hiiri liikuu puun rungon sisässä

eli kehoa pitkin (47c-e) ja ulos rungosta jälleen toinen käsi toisen käden alta (47f). Vasen käsi pysyy koko ajan samanmuotoisena ikään kuin edustaen puun rungossa olevaa aukkoa ensin puun yläosassa ja sitten alaosassa.

Myös kuvassa 48 opiskelija käytti ensimmäisessä kerrontatuotoksessa käsivartta oksana, jota pitkin hiiri liikuu. Tämä opiskelija samoin kuin edellä (Kuva 47a-f), on valinnut hiiren liukumiseen B-käsimuodon.



Kuva 48. Hiiri liikuu oksaa pitkin.



Kuva 49. Hiiri päätyy matolle.

Opiskelijoiden tuotoksissa esimerkiksi toiminnan laatua kuvaavat hiiren kaartamis- ja liukumisliikkeet paikasta toiseen ovat viittomakielen kuvailevien viittomien kaltaisia ja käsimuodot klassifikaattoreita. Hiiren päätyminen matolle kuvattiin useimmiten etusormella (G). (Kuva 49) Kyseisten eleiden käsimuodot ovat kokonaista kohdetta kuvaavia ja niissä on kontaktiliike viittomakielen kuvailevien viittomien tapaan.

Takkinen (2008: 31, 32) sanoo, että viittomakielten modaliteetti mahdollistaa kuvailevat viittomat, joissa on mukana gesturaalista ainesta. Tällainen viittomakielelle tyypillinen rakenne voi vastata merkitykseltään kokonaista lausetta. Tom ja Jerry -animaatiossa hiiri lennähtää riippumatolta puun oksalle ja liikuu sieltä ensin linnunpesässä ja sitten rungon sisässä takaisin matolle. Tätä hiiren matkaa osa opiskelijoista kuvasi parilla käden liikkeellä, ja puhuttuna tai kirjoitettuna ilmaisi vastaisi useampaa lausetta. Kun käsimuoto ja liike yhdistyvät, ilmaisu on enemmän kuin lause puhekielessä.

5. LOPUKSI POHDINTAA

Pääsin tässä tutkielmassani mielenkiintoisen kysymyksen äärelle: Kuinka tarvittavaa kieltä osaamattomana välitetään jokin viesti toiselle? Gullbergin (1998) tutkittavana olleet opiskelijat olivat tällaisessa tilanteessa. Heidän piti kertoa sarjakuvan tapahtumat toiselle henkilölle kielellä, jota he eivät vielä osanneet kunnolla. He käyttivät apunaan eleitä. Tämän tutkielman aineiston tarinoissa eleet eivät olleet niinkään apuväline vaan varsinainen keino – tavallaan kieli – jolla viesti piti välittää toiselle.

Tavoitteena Gullbergin tutkimuksen opiskelijoilla sekä tämän tutkimuksen opiskelijoilla oli toisen kielen oppiminen, ja tehtävissä he saivat käyttää toisen kielen taitojaan niin paljon kuin osasivat. Tämän tutkielman aineistossa puhuttua kieltä äidinkielenään käyttävien opiskelijoiden tehtävänä oli kertoa animaatiofilmin tapahtumat ilman puhetta – he käyttivät eleitä. Minun tehtäväni oli analysoida, millä keinoilla ja millaisilla eleillä he sen toteuttivat. Opiskelijoiden tehtävässä ensimmäinen filmin näkymä oli sellainen, jossa kissa katsoo vihaisesti riippumatolla nukkuvaa hiirtä. Millaisia eleitä he käyttivät esimerkiksi tuottaessaan tarkoitteen 'kissa'?

Opiskelijat kertoivat näkemänsä animaatiofilmin käyttämällä kuvailevia eleitä, osoituksia, ilmeitä, pantomiimisia eleitä ja viittomia. He siirsivät näkemänsä filmin tapahtumat käsien, kasvojen ja kehon liikkeiden avulla toisenlaiseen visuaaliseen muotoon. Koska eleet tässä tehtävässä olivat spontaaneja, tilanteisia ja pääosin konventionaalistumattomia liikkeitä, ne olivat jokaisen kertojan henkilökohtaisia näkemyksiä, joilla he halusivat filmin tarinan välittää. Kaikki ilmaisut olivat keskenään erilaisia, ja eleet ja ilmeet monenlaisia mutta silti informatiivisia.

Käytin paljon kuvia erilaisista opiskelijoiden eleistä, jotta ne sanallisen selittämisen kanssa yhdessä antaisivat mahdollisimman oikeanlaisen kuvan tuotetusta eleestä. Tutkielman otos on pieni, eivätkä kerronnat ole pitkiä, mutta keskinäisestä erilaisuudesta huolimatta kerronnoissa on myös samankaltaisuuksia. Esimerkeillä pyrin osoittamaan myös sen, kuinka monella eri tavalla saman asian voi eleillä ilmaista.

Kaikkien opiskelijoiden toisissa tuotoksissa kerronnan aloitusjärjestys muuttui ensimmäisiin verrattuna, eli ensin kuvailtiin tapahtumapaikat, tekijä ja sitten toiminta.

Huomattavin ero ensimmäisiin tuotoksiin oli viittomien lisääntynyt käyttö toisissa tuotoksissa sekä suun käyttö sanahahmojen muodostamisessa. Ensimmäisissä tuotoksissa suulla tuotettuja sanahahmoja ei käyttänyt kukaan. Toisissa tuotoksissa toimintoja kuvailtiin yksityiskohtaisemmin. Viittomakielen opiskelulla lienee ollut vaikutus näihin muutoksiin.

Molemmissa tuotoksissa käytettiin eniten kuvailevia eleitä. Tekijää ja paikkaa kuvailevissa eleiksi valittiin niiden ominaispiirteitä. Toisissa tuotoksissa osa näistä kuvailevista eleistä korvattiin viittomilla, joskaan kaikki eivät hylänneet kuvaileviakaan eleitä tekijää tarkoittaessaan. Hiiren nukkumista kaikki kuvasivat 'kämmenet vastakkain posken alla' -eleellä. Kertojaa ympäröivään tilaan paikannettiin tapahtumapaikat ja kuvailevilla eleillä näytettiin paikkojen välillä tapahtuva toiminta. Hiiren lentoradan kuvailu kaaren muotoisena matolta puuhun oli kaikilla opiskelijoilla lähes samanlainen, mutta hiiren puusta alastulon kuvailuissa oli eniten vaihtelua. Kissan toiminnat kuvailtiin hyvin samankaltaisesti pantomiimisin elein. Kissan tuntemukset suuttumuksesta hämmästytyyn tulivat esille ilmeiden ja kehollisten liikkeiden kautta.

Niin puhe-eleiden käytössä kuin elekerronnassa ja viittomakielessä voi havaita yhteisiä piirteitä. Esimerkiksi kuvailevat eleet ja osoitukset näyttävät olevan yhteisiä ilmaisullisia muotoja niin puhekielen ohessa käytetyissä eleissä, elekerronnassa kuin viittomakielessäkin. Puheen puuttuminen elekerronnasta mahdollistaa kerronnan rakenteen ja eleiden tuottamisjärjestyksen, jotka ovat samankaltaisia kuin viittomakielessä. Kun tähän lisätään vielä viittomat, joita toisissa tuotoksissa kaikilla opiskelijoilla oli käytössään, ollaan jo lähellä viittomakielistä ilmaisua.

Eleen määrittely tässä työssä niin, että eleeseen kuuluvat käsien liikkeiden lisäksi myös ilmeet ja kehon liikkeet, oli aivan oleellista. Eleiden luokittelu McNeillin elejat-kumon luokittelun mukaisesti oli myös toimiva ratkaisu, kun viittomatkin luokiteltiin eleiksi. Ovathan viittomatkin käsien, kasvojen ja kehon liikkeitä ja ilmaisevat ajatuksen visuaalisesti, mutta ovat konventionaalisia. Tässä työssä elejat-kumon eleluokitus oli eleiden jatkumollisuutta oleellisempaa.

Eleitä tutkittaessa on virikemateriaalina kokeellisissa tutkimuksissa käytetty sarjakuvia, piirrosfilmejä ja toiminnallisia kuvia. (mm. McNeill 1992; Goldin-Meadow ym 1996; Gullberg 1998) Pelkillä eleillä tuotettujen ilmaisujen virikkeenä on myös käytetty

toiminnallisia kuvia kuten Singletonin ym. (1995) ja Goldin-Meadowin ym. (1996) ko-
keissa yksittäisiä toisiinsa liittymättömiä toimintakuvia. Tässä työssä eleillä kerrottava-
na oli kokonainen juonellinen tarina. Kuvat ovat valmiiksi ikonisia, joten niiden ilmai-
seminen lienee eleillä helpompaa kuin tekstin. Vai onko?

Kuvissa on valmiina näkyvissä mahdollinen liike, jota sellaisenaan voi jäljitellä
toisin kuin pelkässä tekstissä, jonka pohjalta täytyy luoda kaikki kuvailtava sisältö il-
man näkyvää mallia. Kuvakin täytyy elekerronnassa muuttaa toisenlaisiksi kuviksi. Täl-
laista tapaa, jossa virikemateriaalina on kuva, käytetään viittomakielen opiskelun harjoi-
tustehtävänä muun muassa tilankäyttöä opiskeltaessa. Tällaisten kuvatehtäväharjoitus-
ten ja eletutkimuksen tuloksien pohjalta voidaan nähdä, millaisia taitoja opiskelijoilla jo
on ennen varsinaista opiskelua. Viittomakieli ja eleilmaisuus ovat modaaliteetiltään saman-
laisia, joten tällainen elekerronta on sopivaa harjoitusta viittomakielen opiskelussa.

Keskustelun aihe tai tekstityyppi vaikuttavat siihen, millaisia eleitä tuotetaan.
Tekstinä vaikuttava puhe tai uutiset esitetään eri tavalla. Vapaa keskustelu tai jonkin asi-
an kertominen muistista ovat eleiltään varmasti erilaisia kuin muodollinen puhe tai teks-
tin tukema kerronta. Millaista olisi tekstin elekerronta? Hostetter ja Hopkins (2002: 25–
27) havaitsivat tutkimuksessaan, että kertoessaan videolta nähdyn filmin, puhuja käyttää
enemmän leksikaalisia liikkeitä (*lexical movements*) kuin puhuja, joka kertoo vastaavan
filmin kirjoitetun version. Leksikaalisiksi liikkeiksi katsottiin liikkeet, jotka tavallaan
näyteltiin ja niillä näytti olevan semanttinen sisältö. (samantyyppinen pantomiimin ja
konstruoivan toiminnan kanssa). Näillä leksikaalisilla liikkeillä puhuja tekee spatiaali-
sen tilanteen konkreettisemmaksi mielessään. Motorisia liikkeitä (*motor movements*)
puolestaan oli enemmän kirjoitetusta versiosta kertovilla koehenkilöillä. Nämä liikkeet
olivat tyypillisiä toistoliikkeitä, jotka myötäilivät puheen prosodiaa.

Tulkkiopiskelijoiden voisi otaksua orientoituneen visuaalisen kielen opiskeluun,
joten onko heillä herkempi visuaalinen hahmottamiskyky kuin muilla ihmisillä? Mie-
lenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde olisi verrata viittomakielisen henkilön viittomaa
versiota tästä samasta animaatiofilmistä, josta tämän tutkielman aineisto on koottu.
Kuinka paljon näistä tuotoksista olisi havaittavissa samoja piirteitä?

Aineistoani vastaava elekerrontatehtävä samasta animaatiosta (Tom ja Jerry) on
tehty myös Hollannissa, joten näiden suomalaisten ja hollantilaisten opiskelijoiden ele-

kerrontaversioiden vertailu toisiinsa olisi paikallaan. Jos sama tehtävä teetetäisiin eri maalaisilla laajalla otannalla, voitaisiin verrata mahdollisia kulttuurin vaikutuksia tuotoksissa. Vaikuttaisiko kulttuuriset tavat ja millä tavalla? Millaisia eroja ryhmien välillä olisi? Lisäksi tällainen kuvasta eleillä kertominen tai mielikuvien eleillä kertominen ei ole puhekieleen sidottu, joten eri kielen puhuja voisi ymmärtää toisen kielen puhujan eleilmaisua tarvitsematta osata tämän puhekieltä.

Tämän tutkielman aineistona oli videoidut tarinat, joissa opiskelijat kertoivat filmin tapahtumat kameralle, eivätkä toiselle henkilölle. Olisiko ilmaisu ollut erilaista toiselle henkilölle kerrottaessa? Olisiko vastaanottajan reaktiot vaikuttaneet kerrontaan ja millä tavalla? Esimerkiksi Gullbergin (1998) tutkimuksessa henkilöt kertoivat sarjakuvan tarinan natiiville kielenpuhujalle, joka saattoi kysymyksin tarkentaa puhujan tarkoittamaa ilmaisuja. Samoin oli Bloomin (1979) tutkimuksessa, jossa vastaanottaja tarkensi elokertojan eleen ymmärtämistä tuottamalla itse samaa tarkoittavan, mutta erilaisen eleen kuin varsinainen kertoja.

Elekerronnan vastaanottotutkimus olisi kiinnostavaa. Kuinka paljon vastaanottaja ymmärtää pelkillä eleillä tuotettua kerrontaa? Puhe-eleiden merkitystä ja niiden ymmärtämistä on tutkittu. Vastaanottaja tulkitsee eleitä oikein, vaikka ne eivät ole yhteisesti sovittuja; tosin niiden merkitystä tukee puhe. Joskus eleet voivat olla ilmaisullisempia ja tarkempia viestin välittäjiä kuin sanat konsanaan. Jos nämä elokerronnat näytettäisiin alkuperäistä filmiä tuntemattomalle, todennäköisesti tuotoksista pääpiirteet ymmärrettäisiin. Opiskelijoiden elokerrontojen perusteella voi sanoa, että jos tarvittavaa kieltä ei osata, voi pelkillä eleillä tulla ymmärretyksi. Ymmärtämistä lisäisi se, että tilanteessa olisi vastaanottava puoli läsnä, jonka kanssa kommunikointi olisi yhteispeliä.

Eleiden katsotaan voivan korvata kielellisen ilmauksen ja kommunikoiavuuden tilanteissa, joissa konventionaalinen kieli ei ole mahdollinen viestin välittämisessä. Gullberg (1998) on tutkimuksessaan havainnut eleiden potentiaalini myös puhekielten opiskelussa – kun kieltä ei vielä osata, voidaan opettelu aloittaa eleillä.

Eleiden käyttöä voi siis hyödyntää tilanteissa, joissa ei osata tarvittavaa kieltä. Eleiden käytössä ja pidemmässä elokerronnassa on potentiaalia toimia kommunikointikeinona ja saada viesti ilmaistuksi. Mitä erilaisempia eleitä ja mitä monipuolisemmin niitä käyttää, sitä viestinnällisempää eleilmaisuus on.

LÄHTEET

- Bloom, Ralph 1979: *Language creation in the manual modality: A preliminary investigation*. A. B. thesis. Department of Behavioral Sciences. University of Chicago.
- Crasborn, Onno – Sloetjes, Han 2008: Max Planck Institute for Psycholinguistics, The Language Archive, Nijmegen, The Netherlands, <http://tla.mpi.nl/tools/tlatools/elan/>
- de Ruiter, Jan Peter 2000: The production of gesture and speech. – David McNeill (toim.) *Language and gesture* s. 284–311. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dufour, Robert 1992: The use of gestures for communicative purposes: Can gestures become grammatical? Doctoral dissertation. Department of Psychology, University of Illinois, Champaign, Illinois.
- Ekman, Paul – Friesen, Wallace V. 2003: *Unmasking the face. A guide to recognizing emotions from facial clues*. Cambridge: Malor books.
- Emmorey, Karen 1999: Do signers gesture? – Lynn S. Messing & Ruth Campbell (toim.) *Gesture, speech and sign* s. 133–159. New York: Oxford University Press.
- Goldin-Meadow, Susan 1999: The development of gesture with and without speech in hearing and deaf children. – Lynn S. Messing & Ruth Campbell (toim.) *Gesture, speech and sign* s. 117–132. New York: Oxford University Press.
- Goldin-Meadow, Susan 2007: Gesture with speech and without it. – Susan D. Duncan – Justine Cassell & Elena T. Levy (toim.) *Gesture and the dynamic dimension of language. Essays in honor of David McNeill* s. 31–49. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Goldin-Meadow, Susan. – Feldman, Heidi 1975: The creation of a communication system: A study of deaf children of hearing parents. – *Sign Language Studies* 8 s. 225–234.
- Goldin-Meadow, Susan – McNeill, David – Singleton, Susan 1996: Silence is liberating: removing the handguffs on grammatical expression in the manual modality. – *Psychological Review* 103 (1) s. 34–55.
- Gullberg, Marianne 1998: *Gesture as a communication strategy in second language discourse. A study of learners of French and Swedish*. Väitöskirja. Lund. Lund University Press
- Gullberg, Marianne 2010: Methodological reflections on gesture analysis in second language acquisition and bilingualism research. – *Second Language Research* 26 (1) s. 75–102.
- Hostetter, Autumn B. – Hopkins, William D. 2002: The effect of thought structure on the production of lexical movements. – *Brain & Language* 82 s. 22–29.

- Jantunen, Tommi 2017: Constructed action, the clause and the nature of syntax in Finnish Sign Language. – *Open Linguistics* 3: 65–85. DOI: <https://doi.org/10.1515/opli-2017-0004>
- Johnston, Trevor & Ferrera, Lindsay 2012: Lexicalization in signed languages: When is an idiom not an idiom? Selected papers from UK-CLA Meetings. Vol 1: 229–248. <http://uk-cla.org.uk/files/proceedings/Johnston%20and%20Ferrera.pdf>
- Jääntti, Päivi 2005: *Suomalaisen viittomakielen rakenteen ja tilankäytön oppiminen vieraana kielenä*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän kasvatustieteen laitos.
- Karlsson, Fred 2006: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kendon, Adam 2004: *Gesture: visible action as utterance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kendon, Adam 2007: On the origins of modern gesture studies. – Susan D. Duncan – Justine Cassell & Elena T. Levy (toim.) *Gesture and the dynamic dimension of language. Essays in honor of David McNeill* s. 13–28. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kendon, Adam & Müller, Cornelia 2007: Gesture studies (GS). – Susan D. Duncan – Justine Cassell & Elena T. Levy (toim.) *Gesture and the dynamic dimension of language. Essays in honor of David McNeill* s. ii. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Liddell, Scott K. 2003: *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, David 1992: *Hand and mind: What gestures reveal about thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- McNeill, David 2000: Introduction. – David McNeill (toim.) *Language and gesture* s. 1–10. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, David 2005: *Gesture and thought*. Chicago: University of Chicago Press.
- McNeill, David 2013: The co-evolution of gesture and speech and downstream consequences. – Cornelia Müller – Alan J. Cienki – Ellen Fricke – Silva H. Ladewig, David McNeill & Sedinha Tessoroff (toim.) *Body – Language – Communication: An international handbook on multimodality in human interaction. Volume 1* s. 480–511. HSK 38.1. Berlin: De Gruyter Mouton.
- McNeill, David – Duncan, Susan D. 2000: Growth points in thinking-for-speaking. – David McNeill (toim.) *Language and gesture* s. 141–161. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, David – Sowa, Claudia 2011: Birth of morf. – Gale Stam & Mika Ishino (toim.) *Integrating gestures. The interdisciplinary nature of gesture* s. 27–48. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Müller, Cornelia 2013: Gestures as a medium of expression: The linguistic potential of gestures. – Cornelia Müller – Alan J. Cienki – Ellen Fricke – Silva H. Ladewig – David McNeill & Sedinha Tessoroff (toim.) *Body – Language – Communication:*

- An international handbook on multimodality in human interaction. Volume 1* s. 202–217. HSK 38.1. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Müller, Cornelia – Bressemer, Jana – Ladewig, Silva H. 2013: Towards a grammar of gestures: A form-based view. – Cornelia Müller – Alan J. Cienki – Ellen Fricke – Silva H. Ladewig – David McNeill & Sedinha Tesselndorf (toim.) *Body – Language – Communication: An international handbook on multimodality in human interaction. Volume 1* s. 707–732. HSK 38.1. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Okrent, Arika 2002: A modality-free notion of gesture and how it can help us with the morpheme vs. gesture question in sign language linguistics (or at least give us some criteria to work with). – Richard P. Meier, Kearsy Cormier & David Quinto-Pozos (toim.) *Modality and structure in signed and spoken languages* s. 175–198. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rissanen, Terhi 2006: Viittomakielen rakenteen visuaalisuudesta ja ikonisuudesta Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) *Käden käänteessä. Viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä* s. 26–63. Helsinki: Finn Lectura.
- Singleton, Jenny L. – Goldin-Meadow, Susan – McNeill, David 1995: The cataclysmic break between gesticulation and sign: evidence against a unified continuum of gestural communication – Karen Emmorey & Judy S. Reilly (toim.) *Language, gesture, and space* s. 287–312. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Takkinen, Ritva. 2008: Kuvailevat verbit suomalaisessa viittomakielessä. – *Puhe ja kieli* 28 (1) s. 17–40.
- Vermeerbergen, Myriam – Demey, Eline 2007: Sign + gesture = speech + gesture? Comparing aspects of simultaneity in Flemish Sign Language to instances of concurrent speech and gesture. – Vermeerbergen, Myriam – Lorraine Leeson & Onno Alex Crasborn (toim.) *Simultaneity in signed languages: Form and function* s. 257–283. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Viittomakielentulkin koulutusohjelman opetussuunnitelma 2013–2018. Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Liite 1

TAUSTATIETOLOMAKE

Nimi: _____

Ikä: _____

Missä olet asunut suuriman osan elämästäsi? _____

Kokemus viittomakielen tai viittomien käytöstä: _____

Äidinkieli: _____

Muu kielitaito: _____

Missä kaikkialla olet matkustellut? _____

Milla kielellä/kielillä olet kommunikoinut matkoillasi? _____

Jos yhteistä kieltä ei ole ollut, miten olet kommunikoinut silloin? _____

Mitä olet harrastanut ja harrastat nykyisin? _____

Liite 2

Hyvä opiskelija!

Olet aloittamassa viittomakielen opiskelua. Onneksi olkoon, että olet päässyt opiskemaan viittomakielentulkiksi! Toivotamme sinulle mitä parhaita menestystä opinnoissasi tällä ensimmäisellä viikolla ja myös jatkossa.

Pyydämme sinua osallistumaan pilotti tutkimukseen, johon kerätään aineistoa täällä Suomessa Humakissa ja Hollannissa Utrechtin viittomakielen tulkkien koulutuksessa. Aineistoa tähän tutkimukseen kerätään kaksi kertaa, ensin viittomakielen opintojen alussa ja uudelleen vuoden opintojen jälkeen. Osallistumisen edellytyksenä on, että et osaa vielä viittomakieltä (vuoden päästä osaat jo melkoisesti!).

Tehtäväsi on seuraava:

1. Katso seuraava video, joka kestää 37 sekuntia.
2. Katso video toiseen kertaan, minkä jälkeen kerro tarina omin sanoin suomeksi. Kertomuksesi videoidaan.
3. Katso video uudelleen ja kerro se sen jälkeen ILMAN SANOJA. Voit käyttää millaisia keinoja vain mieleesi juolahtaa, mutta et saa puhua etkä sormittaa. Kertomuksesi videoidaan taas.

Voit levähtää 5 minuuttia.

4. Edessäsi on kolme sarjakuvaa. Katso niitä yksi kerrallaan ja kerro tapahtuma suomeksi. Kertomuksesi videoidaan jälleen.
5. Kerro samoista sarjakuvista ILMAN SANOJA. Voit taas käyttää mieleesi tulevia keinoja, mutta et puhua etkä sormittaa. Kertomuksesi videoidaan.

Ennen lähtöäsi täytä

1. lommake koskien videoiden käyttöä tutkimuksessa ja
2. taustatietolomake.

lämmिन kiitos sinulle osallistumasiesta tutkimukseen!

Ritva Takkinen
Professori
Jyväskylän yliopisto

Beppie van den Bogaerde
Professori
University of Amsterdam

Liite 3

Leena Savolainen / Kotimaisten kielten tutkimuskeskus / 5.3.2001

Suomalaisen viittomakielen lautakunnan pöytäkirjoissa käsimuotojen merkitsemisessä käytetyt symbolit (merkitsemistapa on sovellus William Stokoen 1960 kehittämästä järjestelmästä). Kehystetty käsimuoto on tietyn käsimuodon tyypillisin edustuma, ja muut samassa ryhmässä olevat käsimuodot ovat sen variantteja.



B



Bb



kaareva B



C



C, jossa sormet ovat suorina



M



S



A



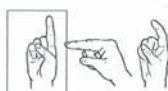
A, jossa peukalo on ojennettuna



A_x



E



G



X



I



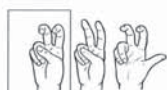
kaareva I



H



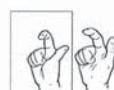
V



kaareva V



L



L, jossa etusormi on koukussa



kaareva L



L, jossa peukalo on vastapäätä etusormeaa



Y



T



R



7



5



kaareva 5



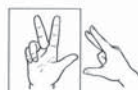
5, jossa peukalo on vastapäätä muita sormia



5₄



W



3



K



5, josta keskisormi on taivutettu eteen



O



O, jossa sormet ovat suorina



etu- ja keskisormi ovat peukalon pään alla ja muut sormet nyrkissä



b0



F



D